

Міністерство освіти і науки України
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу
Інститут гуманітарної підготовки та державного управління
Кафедра публічного управління та адміністрування

Проць Віталій-Володимир Олегович

(прізвище, ім'я, по батькові)

УДК 352: 364

(індекс)

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ УЧАСНИКІВ

БОЙОВИХ ДІЙ

(назва роботи)

Публічне управління та адміністрування

(назва освітньої програми)

281 «Публічне управління та адміністрування»

(шифр і назва спеціальності)

(підпис, ініціали та прізвище здобувача освітнього ступеня)

Науковий керівник

Баран М. П., к.держ.упр., доцент

(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання, підпис)

Допущено до захисту

Завідувач кафедри

Лопушинський І.П., д.держ.упр., професор

(прізвище та ініціали, науковий ступінь, вчене звання, підпис)

Рецензент

Кушнірюк В.М., к.психол.н., доцент

(прізвище та ініціали, науковий ступінь, вчене звання, підпис)

Робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

Івано-Франківськ – 2023

АНОТАЦІЯ

**Проць В.О. Проблеми соціальної реабілітації учасників бойових дій.
Рукопис.**

Магістерська робота за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування». Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу. Івано-Франківськ, 2023.

Магістерська робота присвячена вивченню проблем соціальної реабілітації учасників бойових дій. Досліджено теоретичні питання соціальної реабілітації учасників бойових дій. Проаналізовано наукові праці та дослідження, в яких підкреслено актуальність теми соціальної реабілітації учасників бойових дій в Україні. Охарактеризовано правовий та інституційний механізми реалізації державної політики у сфері соціально-психологічної реабілітації учасників бойових дій.

Здійснено аналіз стану соціальної реабілітації учасників бойових дій в Україні. Акцентовано увагу на досягненнях у сфері соціальної реабілітації учасників бойових дій в Україні та виокремлено проблемні аспекти сфері соціальної реабілітації учасників бойових дій в Україні.

Сформовано рекомендації для покращення соціальної реабілітації учасників бойових дій та їх інтеграції в суспільств.

Ключові слова: соціальна реабілітація, проблеми соціальної реабілітації, учасники бойових дій, програми підтримки, ветерани.

A B S T R A C T

Prots V.O. Problems of social rehabilitation of combatants Manuscript.

Master's thesis on specialty 281 «Public management and administration». Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas. Ivano-Frankivsk, 2023.

The master's thesis is devoted to the study of the problems of social rehabilitation of combatants. The theoretical issues of social rehabilitation of combatants have been studied. Scientific works and studies were analyzed, which emphasized the relevance of the topic of social rehabilitation of participants in hostilities in Ukraine. The legal and institutional mechanisms for the implementation of state policy in the field of social and psychological rehabilitation of combatants are characterized.

An analysis of the state of social rehabilitation of combatants in Ukraine was carried out. Attention is focused on achievements in the field of social rehabilitation of combatants in Ukraine, and problematic aspects of social rehabilitation of combatants in Ukraine are highlighted.

Recommendations have been made for improving the social rehabilitation of combatants and their integration into society.

Keywords: social rehabilitation, combatants, support programs, veterans.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПИТАННЯ РЕАБІЛІТАЦІЇ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ	9
1.1 Актуальність теми соціальної реабілітації учасників бойових дій в Україні: аналіз наукових праць та досліджень	9
1.2 Правовий та інституційний механізми реалізації державної політики у сфері соціально-психологічної реабілітації учасників бойових дій	16
РОЗДІЛ 2 АНАЛІЗ СТАНУ СОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ В УКРАЇНІ	25
2.1 Досягнення у сфері соціальної реабілітації учасників бойових дій в Україні	25
2.2 Проблемні аспекти сфері соціальної реабілітації учасників бойових дій в Україні	38
РОЗДІЛ 3 РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ ПОКРАЩЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ ТА ЇХ ІНТЕГРАЦІЇ В СУСПІЛЬСТВО	45
ВИСНОВКИ	54
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	59

ВСТУП

Актуальність теми. Соціальна реабілітація учасників бойових дій є актуальним і важливим питанням у сучасному суспільстві. Початок війни, конфлікту або бойових дій, безсумнівно, має значний вплив на фізичний, психічний та соціальний стан тих, хто брав у них участь. Однак після завершення військових подій і повернення до мирного життя багато учасників бойових дій стикаються з багатьма труднощами і перешкодами в процесі адаптації до нормального життя. Вони потребують ефективної підтримки та реабілітаційних заходів, щоб знову знайти своє місце в суспільстві та успішно інтегруватися в нього. У цьому контексті аналіз проблем реінтеграції учасників бойових дій має вирішальне значення для розуміння і подолання цих труднощів та забезпечення повного відновлення і соціального розвитку цих осіб.

Україна усвідомлює важливість та актуальність цього питання на власному досвіді. Активна війна та збройний конфлікт, що спалахнув на території України, вже призвів до тисяч людських жертв та тисяч поранених, які потребують реабілітації. Окрім забезпечення доступу до якісної медичної допомоги для фізичного відновлення, держава має розробити та впровадити комплексні програми психологічної та соціальної підтримки. Це включає психологічне консультування, освіту та професійну підготовку, а також створення сприятливих умов для повернення до цивільного життя та розвитку нових можливостей. Крім того, важливо враховувати, що питання реінтеграції ветеранів є викликом не лише для уряду, але й для суспільства в цілому. Ветерани повинні бути інтегровані в різні сфери життя, отримувати підтримку від роботодавців, навчатися та розвиватися, щоб зробити свій внесок у розвиток країни.

Учасники бойових дій, які брали участь у війні проти російської федерації, потребують комплексної підтримки, оскільки вони стикаються з

фізичними, психологічними та соціальними труднощами. Подолання посттравматичного стресового розладу, фізичних травм і безробіття має вирішальне значення для їхнього успішного відновлення та інтеграції в суспільство. Психологічна підтримка відіграє важливу роль у відновленні їхнього психічного здоров'я та покращенні якості життя. Надання можливостей для консультування і терапії є важливим аспектом реінтеграції. Надання можливостей для навчання та професійного розвитку допомагає учасникам бойових дій знайти нову роботу і відновити економічну незалежність. Це також сприяє їхній соціальній інтеграції та реінтеграції.

Соціальна інтеграція допомагає учасникам бойових дій повернутися до цивільного життя і передбачає підтримку з боку сім'ї, друзів і суспільства в цілому. Сюди входять програми забезпечення житлом, освіти та розвитку навичок. Професійна реабілітація надає можливості для навчання та професійного розвитку, спрямовані на пошук нової роботи та підвищення економічної незалежності. Це важливо для інтеграції учасників бойових дій в економіку та суспільство. Зокрема, деяким учасникам бойових дій (УБД) може бути запропоновано лікування в санаторіях або будинках відпочинку для відновлення фізичного та психічного здоров'я.

Дослідження також зосереджується на вивченні практичних аспектів реабілітації, зокрема на спеціальних програмах та послугах, що надаються учасникам бойових дій. Важливо вивчати ці питання в комплексі, щоб краще зрозуміти та розвивати систему реінтеграції в Україні. Ветерани бойових дій – це герої, які захищали територіальну цілісність і незалежність України, тому їхня реінтеграція є пріоритетним завданням. Вивчення цього питання може покращити підхід та умови для відновлення ветеранів і повернення їх до повноцінного життя в українському суспільстві.

Наукова новизна. Це дослідження полягає у загальному аналізі сучасних проблем реінтеграції учасників бойових дій та впливу цих проблем на психічне та фізичне здоров'я, що може вплинути на їх інтеграцію в суспільство.

Мета магістерської роботи: охарактеризувати теоретичні основи дослідження питання реабілітації учасників бойових дій, проаналізувати стан соціальної реабілітації учасників бойових дій в Україні та сформулювати рекомендації для покращення соціальної реабілітації учасників бойових дій та їх інтеграції в суспільство.

Для досягнення мети було сформульовано і послідовно вирішувались такі завдання:

1. Довести актуальність теми соціальної реабілітації учасників бойових дій в Україні.
2. Охарактеризувати правовий та інституційний механізми реалізації державної політики у сфері соціально-психологічної реабілітації учасників бойових дій.
3. Підсумувати досягнення у сфері соціальної реабілітації учасників бойових дій в Україні.
4. Згрупувати проблемні аспекти сфері соціальної реабілітації учасників бойових дій в Україні.
5. Надати рекомендації для покращення соціальної реабілітації учасників бойових дій та їх інтеграції в суспільство.

Об'єктом дослідження – соціальна реабілітація учасників бойових дій в Україні.

Предмет магістерської роботи – проблеми соціальної реабілітації учасників бойових дій в Україні.

Методи дослідження. Під час написання магістерської роботи використовуються такі методи дослідження, як: емпіричні методи – аналіз наукової літератури, публікацій у ЗМІ та офіційних звітів та їх порівняння для виявлення актуальних викликів та пріоритетів у цій сфері, а також прогалин у сучасних підходах до реінтеграції, які потребують уваги та подальших досліджень; юридичний аналіз – використовувався для вивчення законів, нормативно-правових актів та офіційних документів, що регулюють політику соціальної та психологічної реабілітації в Україні. Аналіз інституційних

механізмів включав огляд ролей і функцій різних установ та організацій, відповідальних за реалізацію політики, з метою визначення основних викликів і можливостей у цій сфері; документально-статистичний метод – передбачав систематичний огляд офіційних звітів, програм та статистичних показників, щоб визначити ключові досягнення, тенденції та виклики в галузі соціальної реабілітації учасників бойових дій в Україні; метод системного аналізу та проблемного дослідження – дозволив визначити та ретельно проаналізувати основні проблеми у сфері соціальної реабілітації УБД, були виявлені та поглиблено проаналізовані з метою визначення їх причин, взаємозв'язків та можливих шляхів вирішення; метод експертного аналізу та консультацій – детальний огляд наукової літератури, аналіз існуючих програм та консультації з експертами у сфері соціальної реабілітації були проведені з метою розробки конкретних і дієвих рекомендацій щодо вдосконалення цього процесу та забезпечення успішної реінтеграції учасників бойових дій.

Методологічну та інформаційну базу дослідження склали наукові підходи, аналіз законодавства, наукові джерела, документи громадських та державних організацій, статистичні дані, ресурси мережі Інтернет.

Практичне значення одержаних результатів. Результати дослідження можуть бути використані для підвищення обізнаності громадськості щодо проблем та потреб учасників бойових дій. Результати роботи сприятимуть підтримці та розумінню суспільством важливості реабілітації та відновлення учасників бойових дій. Матеріали будуть корисними для використання під час навчального процесу за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування».

Опис структури роботи. Логіка проведеного дослідження зумовила структуру роботи: вступ, три розділи, висновки, загальний обсяг яких складає 64 сторінки. Список використаних джерел містить 55 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПИТАННЯ РЕАБІЛІТАЦІЇ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ

1.1 Актуальність теми соціальної реабілітації учасників бойових дій в Україні: аналіз наукових праць та досліджень

Україна, як і багато інших країн світу, стикається зі складними викликами, пов'язаними з участю військовослужбовців у бойових діях. Актуальність теорії та практики реабілітації героїв в умовах геополітичних потрясінь та громадянської війни набуває особливого значення для українського суспільства. Зусилля, спрямовані на забезпечення повноцінного відновлення та соціальної адаптації учасників бойових дій, стали пріоритетними для української системи соціальних послуг. З огляду на неодноразові труднощі та серйозні травми, отримані в результаті бойових дій, військовослужбовці потребують особливої уваги та підтримки з боку держави та соціальних служб. Реабілітація військовослужбовців стає важливим елементом соціальної відповідальності, спрямованим не лише на відновлення їхнього фізичного та психічного здоров'я, а й на інтеграцію цих героїв у цивільне життя. Тому розглянемо деякі наукові дослідження та статті, які можуть допомогти реінтегрувати учасників бойових дій у суспільство.

На думку Бриндікова Ю.Л.¹, у своєму дослідженні він обґрунтував науковий підхід до визначення складових реабілітації військовослужбовців, які брали участь у бойових діях. Виділено чотири основні види реабілітації цієї категорії клієнтів: психологічна, медична, соціологічна та педагогічна реабілітація, залежно від суб'єкта реабілітації, його психоемоційного стану та факторів і умов, що впливають на реалізацію реабілітаційних заходів. Встановлено, що вони можуть поєднуватися. В кінці розроблено різні типології військово службовців, які зазнали стресу під час бойових дій, за

---

¹ ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА РЕАБІЛІТАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ-УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ. URL:https://tnpu.edu.ua/naukova-robota/documents-download/d-58-053-03/Dis_Bryndikov.pdf

різними критеріями, такими як тяжкість поранення, реакція на стресовий фактор та деструктивні зміни після стресу. Встановлено, що військово службовці, які брали участь у бойових діях, потребують комплексної реабілітації та соціальної підтримки для того, щоб контролювати свій психоемоційний стан та самостійно знаходити вихід із пост стресової ситуації. Ми замітили позитивний ефект у роботі з військово службовцями, це підтримка консультативного характеру (індивідуальне консультування) та різні форми психотерапії (групова та індивідуальна) мають позитивний ефект у роботі з військовослужбовцями; Тренінгові заняття. У груповій психотерапії ефективними визнані техніки емоційно-вольової саморегуляції, медитації та арт-терапії. Серед різних психотерапевтичних методик високою продуктивністю відзначаються раціональна, сугестивна та особистісно-орієнтована психотерапія, медикаментозна психотерапія, праце терапія та естетотерапія.

За словами Ю. Бриндікова, завданнями соціальної реабілітації є оцінка психоемоційного стану військовослужбовця та наявних обмежень життєдіяльності; визначення шляхів і засобів відновлення оптимальної працездатності військовослужбовця; оцінка фізичної та інтелектуальної працездатності; відновлення втрачених функцій; модифікація психосоматичного стану; проведення професійної реабілітації; самосприйняття, самопочуття та самооцінки; надання допомоги відповідно до потреб військовослужбовця².

На основі аналізу психолого-педагогічних джерел з'ясовано, що учасники бойових дій у процесі професійної діяльності піддаються стресу, який спричиняє появу у них різноманітних психологічних станів деструктивного характеру, серед яких особливо складними є посттравматичні стресові розлади, психічні травми, нервово-психічне напруження, військова втома, бойове виснаження, військовий невроз, які мають свої симптоми,

---

² Бриндіков Ю. Л. Соціально-психологічні складові процесу реабілітації учасників бойових дій в Україні. Актуальні дослідження в соціальній сфері: матеріали восьмої Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 17 листопада 2016 р.). Одеса: ФОП Бондаренко М.О., 2016. С. 120 – 122.

форми прояву й наслідки. Особливо складним видом є бойовий стрес, обумовлений тривалою загрозою життю в бойовій обстановці. Представлено наукові підходи до виокремлення стрес-факторів, що спричиняють появу проблем різного характеру у військовослужбовців в умовах військових конфліктів і мирного життя. Проаналізовано різні типології військовослужбовців, що зазнали стресу під час бойових дій, згідно з різними критеріями – ступенем тяжкості отриманої травми, реагуванням на стрес-фактори, деструктивними постстресовими змінами. Встановлено, що військовослужбовці-учасники бойових дій потребують комплексної реабілітації, соціальної підтримки, що допоможуть контролювати психоемоційний стан і самостійно знаходити вихід з постстресових ситуацій.

В кінцевому результаті Бриндіков Ю.Л розробив рекомендації які мають на меті ознайомити фахівців мультидисциплінарних команд, які здійснюють реабілітаційні заходи з військовослужбовцями та працівниками, які брали участь у бойових діях, із системою комплексної реабілітації, відповідним розподілом функціональних обов'язків та розробленими реабілітаційними методиками. Рекомендації спрямовані на ознайомлення фахівців мультидисциплінарних команд із системою комплексної реабілітації, відповідним розподілом функціональних обов'язків та розробленими реабілітаційними методиками. Діагностичний інструментарій для визначення рівня реабілітації військовослужбовців, інноваційні реабілітаційні технології.

Також при дослідженні роботи Макаренко С.С.³ представила напрямки роботи психологічних служб. Психологічна реабілітація - один з видів допомоги, що надається кваліфікованим психологом індивіду або групі з метою оптимізації психофізіологічних станів, когнітивних процесів, поведінки, спілкування, особистої та особливо колективної діяльності. Інтерес суб'єкта психологічної роботи полягає у відновленні реляційної системи психічного функціонування, особистісних характеристик та особистості

---

³ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ
УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ. URL:https://www.researchgate.net/publication/324592981_SOCIALNO-PSIHOLOGICNA_REABILITACIA_UCASNIKIV_BOJOVIN_DIJ

військовослужбовця, що дозволить йому успішно вирішувати бойові завдання та функціонувати в мирному суспільстві. Іншими словами, цільовою групою для реабілітації є ті, хто отримав гостру або відстрочену бойову психологічну травму.

Слід згадати що психологічна реабілітація учасників бойових дій також залежить від медичної служби територіальної оборони збройних сил України. У своїй роботі С. Л. Шостак ⁴(Офіцер військово-медичного центра Командування об'єднаних сил Збройних Сил України), каже що сучасна наукова парадигма прагне перевірити теоретичні результати на практиці. Саме тому теми, розглянуті в її роботі, є актуальними як з теоретичної точки зору, так і з точки зору їх практичного застосування. Існуюча система комплексної реабілітації громадян України базується на міждисциплінарному підході і не враховує необхідність впровадження наукових методів, зокрема адміністративних механізмів створення здоров'язберігаючого простору для військовослужбовців. Нечисленні наукові публікації присвячені переважно фрагментарному розгляду та аналізу окремих аспектів медичної, фізичної та психологічної реабілітації військовослужбовців, які брали участь у бойових діях. Відсутній єдиний методологічний підхід до організації реабілітації в медичній та соціальній сферах, визначені лише окремі теоретичні та практичні напрямки. Важливою складовою української військової медицини є інтеграція сил і засобів медичної служби національної військової організації, медичної служби Збройних Сил України як цілісної структури та медичних служб видів і родів військ як її складових. Її основним завданням є всебічне медичне забезпечення збройних сил як у мирний, так і у воєнний час. Найбільш ефективним підходом до реабілітації учасників бойових дій в системі соціальних служб є мультидисциплінарний, системний, комплексний та технічний підхід. Основним системним підходом є міждисциплінарність, оскільки ефективність реабілітації безпосередньо залежить від складу

---

⁴ ОРГАНІЗАЦІЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ В КОНТЕКСТІ ДІЯЛЬНОСТІ МЕДИЧНОЇ СЛУЖБИ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОБОРОНИ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ. URL: <https://reicst.com.ua/pmtl/article/view/2023-7-02-08/2023-7-02-08>

міждисциплінарної команди фахівців, які здійснюють реабілітацію, та використання відповідних нормативно-правових інструментів. Актуальність даної теми обумовлена ситуацією, що склалася, та її наслідками в частині змін у структурі та функціонуванні Збройних Сил України в цілому, а також різних видів та родів військ.

Також слід не забувати про фізичну реабілітацію, оскільки це є одним із основних стовбурів для соціальної реінтеграції учасників бойових дій. Зі слів Супруненко М.В.⁵ Основною особливістю фізичної реабілітації є лікувальна фізкультура для військовослужбовців, які перебувають під наглядом лікарів через захворювання основних систем організму або травми нижніх кінцівок. Основою ЛФК вважаються фізичні вправи, ЛФК та гігієна. Оскільки фізична активність є найважливішою умовою формування здорового способу життя, що є основою правильної медичної реабілітації, фізичні вправи займають важливе місце серед засобів фізичної реабілітації. Метою його дослідження є вивчення особливостей після госпітальної фізичної реабілітації військовослужбовців засобами ЛФК та комплексу реабілітаційних вправ, а також опис специфіки використання деяких вправ. Правильний вибір варіантів реабілітації, комплексу фізичних вправ та інтенсивність лікувальних заходів визначили позитивний результат лікувального процесу, відновлення працездатності та боєздатності, а також швидке повернення військовослужбовців у стрій.

Після повернення ветерана після бойових дій додому можуть статися не передбачувані ситуації. Аналізуючи роботу Смирнова О.П та Орловського О.А.⁶ слід враховувати особливості сім'ї. Враховувати особливості повернення учасників бойових дій після закінчення військової служби та їх адаптації до мирних умов життя. Відзначено, що сучасні соціальні умови вимагають гнучкості, адаптивності та швидкості прийняття рішень. Ця

---

⁵КОМПЛЕКС ЗАХОДІВ ЩОДО ФІЗИЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/39334/Slukhenska%20R.pdf?sequence=1>

⁶СІМЕЙНА АДАПТАЦІЯ УЧАСНИКА БОЙОВИХ ДІЙ В УМОВАХ МИРНОГО ЖИТТЯ. URL: <http://habitus.od.ua/journals/2021/27-2021/38.pdf>

потреба у змінах є особливо гострою для учасників бойових дій у той час, коли вони пристосовуються до нових умов життя. У статті визначено аспекти, які можуть впливати на адаптацію учасників бойових дій до сім'ї, зокрема специфіка діяльності, отриманий травматичний досвід, вплив на психічний стан особистості та необхідність пристосовуватися до обставин, що змінюються. Виявлено, що специфіка діяльності супроводжується травматичним психологічним досвідом, а учасники бойових дій відчують моральне, психологічне та фізичне напруження. Фізичний стрес може змінити нормальне сприйняття, емоційні реакції та поведінку, залишити шрами на психоемоційному стані та призвести до хронічних захворювань і незворотних змін особистості. Він також може призвести до незворотних змін у стані та особистості. Автори розрізняють фізичні та емоційні реакції організму на психотравматичну ситуацію; фізичні, когнітивні, емоційні та поведінкові симптоми посттравматичного стресового розладу. Близьке родинне коло учасника бойових дій виявилось джерелом психологічної допомоги, підтримки, розуміння та співпереживання. В роботі було сформульовано рекомендації для членів сім'ї, яким необхідно прийняти і зрозуміти зміни, що відбулися і відбуватимуться в людині, щоб полегшити її адаптацію та зрозуміти зміни в цінностях і нові «правила життя» після перебування в зоні бойових дій, членам сім'ї рекомендується не намагатися прискорити процес, а дати бійцям достатньо часу для адаптації, а також створювати та сприяти створенню необхідних умов для інтеграції учасників бойових дій у цивільне життя. За необхідності залучити відповідних фахівців, які допоможуть учаснику війни адаптуватися до мирного життя, створити атмосферу довіри в сім'ї, поважати свої особисті кордони, встановлювати власні межі, проявляти терпіння, повагу та зберігати спокій.

Методичні рекомендації «Перша психологічна допомога. Алгоритм дій»⁷ є важливим нормативно-правовим актом, який регулює надання

---

⁷ МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ "Перша психологічна допомога. Алгоритм дій". Лист від 04.04.2022
Документ v1387729-22. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1387729-22#Text>

психологічної допомоги громадянам України в різних життєвих ситуаціях, у тому числі тим, хто пережив бойові дії, травматичні події та інші стресові ситуації. Розглянемо зміст рекомендацій:

- Психологічна підтримка визначає психологічну підтримку як спеціальну допомогу, спрямовану на відновлення та підтримання психічного здоров'я громадян. Вона включає консультування, психотерапію, психологічну реабілітацію та інші методи психологічного впливу.
- Право на психологічну допомогу⁸ Закон визначає основних суб'єктів, які мають право надавати психологічну допомогу, зокрема психологів, психотерапевтів та інших фахівців у галузі психології. Важливо, що ці фахівці повинні мати відповідну кваліфікацію та ліцензії для здійснення своєї діяльності.
- Права та обов'язки психологів встановлює права та обов'язки психологів у процесі надання психологічної допомоги, зокрема щодо забезпечення конфіденційності інформації, ненав'язливого підходу до клієнтів та дотримання етичних норм.
- Доступність психологічної допомоги наголошує на необхідності забезпечення доступності психологічної допомоги для всіх громадян України, незалежно від їхнього соціального статусу, економічного становища чи місця проживання.
- Психологічна допомога в надзвичайних ситуаціях передбачає надання психологічної допомоги учасникам бойових дій та особам, які пережили травматичні події або кризові ситуації.
- Методичні рекомендації «Перша психологічна допомога»⁹ відіграє важливу роль у забезпеченні психічного здоров'я та благополуччя громадян України. Методичні рекомендації створюють правове

---

⁸ Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту. Постанова від 07.12.2023 Документ 1338-2022-п. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1338-2022-%D0%BF#Text>

⁹ МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ "Перша психологічна допомога. Алгоритм дій". Лист від 04.04.2022 Документ v1387729-22. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1387729-22#Text>

підґрунтя для розвитку системи психологічної допомоги та сприяє покращенню якості життя людей, які можуть піддаватися впливу стресових ситуацій.

Використовуються такі три підходи до реабілітації: соціально-психологічна та фізична реабілітація (В. Кондрюкова, Г. Мальована, В. Мухіна, І. Слюсар), загальний підхід до реабілітаційного процесу (Л. Вакуленко, Т. Добровольська, С. Харченко), правові аспекти реабілітації осіб з інвалідністю (Ю. Безугла, П. Пилипенко, Л. Шарченко); Л. Вакуленко, Т. Добровольська, С. Харченко), правові аспекти реабілітації осіб з інвалідністю (Ю. Безугла, П. Пилипенко, Л. Шарченко); Л. Вакуленко, Т. Добровольська, С. Харченко). Безугла, П. Пилипенко, Л. Шумна), аспекти реабілітаційної роботи військовослужбовців (О. Караман, Н. Олексюк, О. Савченко та ін.). Незважаючи на зростаючий інтерес багатьох науковців до цієї проблематики в останні роки, незважаючи на її актуальність, аспект впровадження ефективних методів соціальної реабілітації військовослужбовців з числа учасників бойових дій залишається досить малодослідженим, що в черговий раз підкреслює актуальність вивчення теми соціальної реабілітації учасників бойових дій в Україні, особливо в теперішній час збройної агресії росії проти України.

1.2 Правовий та інституційний механізми реалізації державної політики у сфері соціально-психологічної реабілітації учасників бойових дій

Почнемо аналіз нормативних актів та правових документів, які утворюють основу для регулювання реабілітації учасників бойових дій.

Говорячи про правові сфери Конституція України є основним законом країни і має вирішальне значення для забезпечення прав і соціального захисту ветеранів бойових дій. Вона ґрунтується на низці загальних конституційних принципів, які є основою для гарантування прав і гідності всіх громадян

України, в тому числі ветеранів бойових дій.¹⁰ Конституція України гарантує право на життя всім громадянам. Це важливий принцип. Це пов'язано з тим, що учасники бойових дій можуть наражатися на серйозні ризики для свого життя під час бойових дій або через поранення, отримані внаслідок воєнних дій. Конституція передбачає¹¹, що держава повинна забезпечити захист цього права і надати належну медичну допомогу для збереження життя і здоров'я учасників бойових дій.

Також визнає право на гідність усіх громадян. Цей принцип має особливе значення для учасників бойових дій. Це пов'язано з тим, що учасники бойових дій можуть зазнавати фізичних та психологічних травм і стресу в результаті бойових дій. Держави зобов'язані забезпечити захист гідності таких осіб і створити умови для їхнього соціального та психологічного відновлення.

Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»¹² є одним із ключових нормативно-правових актів, що регулюють правовий статус та соціальний захист учасників бойових дій в Україні. Цей закон відіграє важливу роль у забезпеченні прав та підтримки ветеранів, які пережили військовий конфлікт. А саме:

- Визначення ветеранів війни Закон визначає, хто вважається ветераном війни. До них належать особи, які брали участь у бойових діях, захищали територіальну цілісність України, а також особи зі спеціальним статусом, визнаним законом.
- Соціальний захист: Закон надає ветеранам війни низку соціальних гарантій, включаючи медичне обслуговування, забезпечення житлом, звільнення від сплати податків та військового обов'язку, а також право на підприємницьку діяльність та професійну реабілітацію.

---

¹⁰ Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закон України від 22.10.1993 № 3551-ХІІ URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text>

¹¹ Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 20.12.1991 № 2011-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text>

¹² Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту. Закон України від 02.12.2023 №3551-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text>

– Спеціальний статус¹³ Закон передбачає спеціальний статус для певних категорій ветеранів, таких як ветерани з інвалідністю та ветерани з особливими потребами. Це дозволяє ветеранам отримувати додаткові пільги та допомогу.

– Гарантії та права: Закон надає ветеранам право на участь у громадській та політичній діяльності, захищає їх від дискримінації та гарантує право на об'єднання у ветеранські організації.

Закон встановлює механізм надання пільг та соціальної підтримки цій важливій категорії громадян, які віддали своє здоров'я та життя на благо держави. Закон також сприяє інтеграції ветеранів у суспільство та надає їм можливість брати участь у розбудові нової України.

Дослідили інституційні механізми які організацій, установ та інших структур функціонують для підтримки та реабілітації учасників бойових дій.

Міністерство соціальної політики України¹⁴ є важливим адміністративним органом, який відіграє ключову роль у реалізації державної політики щодо реінтеграції та допомоги учасникам бойових дій в Україні.

Міністерство соціальної політики відповідає за розробку та реалізацію соціальних програм, спрямованих на допомогу учасникам бойових дій. Це включає розробку законів, нормативно-правових актів і стратегій для забезпечення соціального захисту та підтримки учасників бойових дій. Відповідає за управління соціальними службами, які надають психологічну та соціальну підтримку учасникам бойових дій. Це включає координацію та надання послуг у сферах охорони здоров'я, реінтеграції, житла, освіти та працевлаштування. Міністерство співпрацює з іншими державними установами, зокрема з Міністерством оборони¹⁵, Міністерством внутрішніх справ¹⁶ та Міністерством охорони здоров'я¹⁷, щоб забезпечити комплексний

¹³Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту. Закон України від 24.03.2022 № 2147-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147-20#n5>

¹⁴ Про затвердження Положення про Міністерство соціальної політики України. Постанова від 15.11.2023 № 423-2015-п. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/423-2015-%D0%BF#Text>

¹⁵Офіційний сайт Міністерства оборони України. URL: <https://www.mil.gov.ua/>

¹⁶ Офіційний сайт Міністерством внутрішніх справ України. URL: <https://mvs.gov.ua/>

¹⁷ Офіційний сайт Міністерством охорони здоров'я України. URL: <https://moz.gov.ua/>

підхід до підтримки учасників бойових дій.¹⁸

Міністерство справах ветеранів України активно працює над розробкою та вдосконаленням законодавства, що регулює питання реінтеграції та підтримки ветеранів і учасників бойових дій. Міністерство соціальної політики працює над інформуванням цивільних осіб та учасників бойових дій про їхні права та доступ до допомоги.

Наступною є Державна служба у справах ветеранів України¹⁹ є важливою та спеціалізованою установою в українській адміністративній системі, відповідальною за координацію та забезпечення прав і потреб ветеранів (включаючи психологічну підтримку). Функції і завдання які виконує в питанні ветеранів:

- Відповідають за формування та реалізацію державної політики у сфері підтримки та соціального захисту ветеранів. Вони співпрацюють з іншими державними органами та неурядовими організаціями для забезпечення комплексного підходу до вирішення проблем ветеранів.
- Однією з основних функцій Державної служби є надання психологічної підтримки ветеранам²⁰, які страждають від психологічних наслідків війни та стресу. Це включає в себе консультування, психотерапію та надання різноманітних реабілітаційних програм.
- Працює над забезпеченням соціального захисту ветеранів, гарантуючи їм медичне обслуговування, житло, пенсії, трудову реабілітацію та інші пільги.
- Державна служба інформує та навчає ветеранів і широку громадськість про права та можливості ветеранів, а також запобігає виникненню психологічних і соціальних проблем.
- Організація відстоює інтереси ветеранів перед органами влади та громадськими організаціями, сприяє захисту їхніх прав та інтересів.

---

¹⁸ СТЕНОГРАМА "Соціальний захист, надання окремих статусів Захисникам/Захисницям України та членам їх сімей" 29 березня 2023 року URL:https://komspip.rada.gov.ua/news/diyal_kom/stenogr/75886.html

¹⁹ Міністерство у справах ветеранів України URL:<https://mva.gov.ua/ua>

²⁰ Офіційний сайт Міністерства у справах ветеранів України. Психологічна реабілітація для ветеранів.

URL:<https://mva.gov.ua/ua/veteranam/likuvannya-ta-reabilitaciya/psykholohichna-reabilitatsiya-dlya-veteraniv>

Державна служба України у справах ветеранів відіграє важливу роль у наданні підтримки та психологічної реабілітації ветеранів війни. Вона покликана забезпечити ветеранам доступ до необхідних ресурсів та послуг для відновлення їхнього фізичного та психічного здоров'я та успішної інтеграції у повсякденне життя та працевлаштування.

Державна служба України у справах ветеранів відіграє важливу роль у наданні підтримки та психологічної реабілітації ветеранів війни. Вона покликана забезпечити ветеранам доступ до необхідних ресурсів та послуг для відновлення їхнього фізичного та психічного здоров'я та успішної інтеграції у повсякденне життя та працевлаштування.

Перейдемо до обласних управлінь соціального захисту населення²¹, адже вони відіграють важливу роль в адміністративній системі України, забезпечуючи реалізацію державної політики в окремих регіонах країни та надаючи соціальну підтримку учасникам бойових дій на регіональному рівні. Функції та завдання регіональних управлінь соціального захисту:

–Регіональні департаменти відповідають за реалізацію державної соціальної політики в конкретних регіонах України. Вони очолюють зусилля на місцевому рівні, спрямовані на забезпечення виконання законодавства та програм у сфері соціального захисту та допомоги постраждалим від війни.

–Регіональні відділення відіграють важливу роль у наданні психологічної та соціальної підтримки ветеранам та учасникам бойових дій на місцевому рівні. Це включає консультування, організацію реабілітаційних заходів, підтримку у відновленні працездатності та інші послуги.

–Регіональні управління співпрацюють з місцевими органами влади, неурядовими організаціями та іншими зацікавленими сторонами для забезпечення ефективної координації та розподілу ресурсів на підтримку ветеранів. Моніторять виконання соціальних програм та подання звітів до вищих органів влади про ефективність та результати діяльності на місцевому

²¹ Офіційний сайт «Департаменту соціальної політики облдержадміністрацій». URL:<https://www.msp.gov.ua/news/8506.html>

рівні.

–Адміністративні органи влади на регіональному рівні проводять інформаційні заходи для ветеранів²² та громадян про їхні права та можливості, а також про доступні для них послуги та програми.

–Дослідили місцеві управління соціального захисту населення, дізнались яку важливу роль вони відіграють в ефективній реалізації соціальної політики на місцевому рівні. Вони відіграють ключову роль у забезпеченні доступу ветеранів до необхідних ресурсів, підтримки та послуг, сприяючи їхньому фізичному та психологічному відновленню після травматичних подій. Регіональні офіси допомагають розбудовувати місцеві мережі підтримки та сприяють інтеграції ветеранів у суспільство та на ринок праці.

Ветеранські громадські організації²³ є важливими учасниками процесу підтримки та реабілітації учасників бойових дій та ветеранів. Ці організації взаємодіють з державними та громадськими структурами, а також іншими неурядовими організаціями для надання психосоціальної підтримки на рівні громади та сприяння реабілітації учасників бойових дій. Оглянемо функції та завдання:

– Ветеранські громадські організації надають життєво важливу психологічну підтримку ветеранам. Вони організують групи психологічної підтримки, психотерапевтичні сесії та тренінги, щоб допомогти ветеранам подолати травму, стрес і тривогу, спричинені їхнім військовим досвідом.

– Громадські організації працюють над фізичною та соціальною реабілітацією ветеранів. Це включає фізіотерапію, професійну реабілітацію та навчання новим навичкам для цивільного життя.

– Ветеранські організації налагодили зв'язки та співпрацюють з державними установами, такими як Міністерство соціальної політики, Міністерство охорони здоров'я та Міністерство оборони, щоб забезпечити

²² Офіційний сайт міністерства у справах ветеранів України «ПОТРЕБИ ВЕТЕРАНІВ 2023».
URL:<https://veteranfund.com.ua/analitics/needs-of-veterans-2023/>

²³ Семьоркіна О. М. Характеристика громадських формувань як інститутів громадянського суспільства [Електронний ресурс] / О. М.Семьоркіна. – Режим доступу:minjust.gov.ua (дата звернення 20.02.2022)

ветеранів медичними та соціальними послугами, яких вони потребують.

– Громадські організації інформують ветеранів²⁴ про їхні права та можливості. Вони організують інформаційні кампанії, семінари та тренінги для підвищення обізнаності ветеранів та широкої громадськості. Організації активно лобіюють права ветеранів та відстоюють інтереси ветеранів перед державними органами та громадськістю.

– Ветеранські громадські організації допомагають ветеранам створювати місцеві мережі підтримки, де вони можуть ділитися досвідом, отримувати взаємну підтримку та активно інтегруватися в місцеві громади.

Ветеранські громадські організації відіграють важливу роль у наданні психологічної підтримки та реабілітації без посередньо в містах де вони потрібні для ветеранів війни. Ці організації є ключовими елементами позитивних змін у житті ветеранів, допомагаючи їм повернутися до нормального життя та інтегруватися в суспільство після пережитих травматичних подій на полі бою.

Дослідивши спеціалізовані центри та клініки для ветеранів бойових дій, дізнались наскільки ключовими установами в системі медичної та психологічної підтримки ветеранів в Україні. Ці заклади працюють для надання надійної медичної та психологічної допомоги ветеранам бойових дій, які можуть зазнати фізичного та психологічного впливу. До прикладу ми взяли місто Львів, триває робота над двома новітніми реабілітаційними центрами Unbroken²⁵ та Superhumans²⁶. Їхня роль та функції:

– Спеціалізовані центри та клініки надають ветеранам висококваліфікованих лікарів та медичні послуги. Ці послуги включають обстеження, лікування та реабілітацію фізичних травм, поранень та інших медичних проблем, які можуть бути наслідком участі в бойових діях.

– Спеціалізовані центри та клініки також надають психологічну

²⁴ Сальнікова О. Ф. Цивільно-військове співробітництво за стандартами НАТО: навч. посіб. / О. Ф. Сальнікова, В. О. Кушнір, І. В. Прошин. – Київ : НУОУ ім. Івана Черняхівського, 2015. – 87 с. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=1459>

²⁵ Офіційний сайт UNBROKEN. URL: <https://unbroken.org.ua/ua/fund>

²⁶ Офіційний сайт Superhumans. URL: <https://superhumans.com/>

підтримку та консультування ветеранам. Психологи та психотерапевти допомагають їм подолати стрес, тривогу, депресію та інші психологічні проблеми, які можуть виникнути внаслідок війни.

– Ці заклади забезпечують реабілітацію, включаючи фізіотерапію та фізичні вправи, для відновлення фізичного здоров'я ветеранів. Сюди входить робота з фізіотерапевтами та іншими фахівцями.

– Деякі центри спеціалізуються на професійній підготовці та перепідготовці ветеранів. Ці центри надають можливість ветеранам здобути нові навички та пройти професійну підготовку, допомагаючи їм успішно інтегруватися на ринку праці після завершення військової служби.

– Деякі спеціалізовані центри та клініки працюють над розвитком громадських ініціатив та мереж підтримки ветеранів. Вони можуть сприяти створенню груп для ветеранів, де ветерани можуть спілкуватися, ділитися досвідом і підтримувати один одного.

– Спеціалізовані установи можуть проводити дослідження фізичних і психологічних аспектів військової служби та підтримки ветеранів. Вони також можуть брати участь у навчальних програмах для медичних і психологічних працівників щодо догляду за ветеранами.

Ці спеціалізовані центри та клініки відіграють важливу роль у наданні комплексної підтримки, пересування учасникам бойових дій та ветеранам, допомагаючи їм відновити фізичне та психічне здоров'я, повернутися до повсякденного життя та інтегруватися в суспільство навіть після пережитих травматичних подій.

Актуальність даної проблеми зумовила розробку та впровадження ряду нормативно-законодавчих документів щодо здійснення реабілітації військовослужбовців з числа учасників бойових дій: (Накази Міністра оборони України «Про затвердження Положення про психологічну реабілітацію військовослужбовців Збройних Сил України (2015 р.)»²⁷, ЗУ «Про

---

²⁷ Про затвердження Положення про психологічну реабілітацію військовослужбовців Збройних Сил України. Наказ від 14.02.2020 № 0237-16. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0237-16#Text>

затвердження Інструкції про організацію санаторно-курортного лікування, медичної та медико-психологічної реабілітації у Збройних Силах України» (2016 р.)²⁸, ЗУ «Про додаткові заходи щодо соціального захисту учасників АТО» (2015 р.)²⁹, ЗУ «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» (2017 р.)³⁰, ЗУ «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» (нова редакція 2017 р.)³¹

В підсумку соціально-психологічної реабілітації учасників бойових дій ветеранські громадські організації, спеціалізовані центри та клініки, адміністративні органи влади, довели свою ефективність завдяки комплексному підходу до подолання післявоєнного стресу і травми. Нормативно-правове забезпечення реалізації державної політики у цій сфері сприяє створенню сприятливих умов для швидкого та повноцінного відновлення психологічного стану учасників конфлікту. Реалізація комплексу заходів та підтримка соціально-психологічних програм є запорукою адаптації та реінтеграції жертв війни до нормального життя.

---

²⁸ Про затвердження Інструкції про організацію санаторно-курортного лікування, медичної та медико-психологічної реабілітації у Збройних Силах України: Наказ Міноборони України від 04.11.2016 № 591. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1538-16>

²⁹ Про додаткові заходи щодо соціального захисту учасників антитерористичної операції. Указ Президента України від 07.10.2015 №150/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/150/2015#Text>

³⁰ Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту. Закон України від 02.12.2023 № 3551-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text>

³¹ Про затвердження Змін до Інструкції про організацію санаторно-курортного лікування, медичної та медико-психологічної реабілітації у Збройних Силах України. Закон України від 17.07.2018 №0915-18. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0915-18#Text>

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ СТАНУ СОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ В УКРАЇНІ

2.1 Досягнення у сфері соціальної реабілітації учасників бойових дій в Україні

Україна здійснює різні заходи у сфері соціальної реабілітації учасників бойових дій. Згідно із законодавством, учасниками бойових дій визнаються військовослужбовці та працівники різних військових формувань, які безпосередньо брали участь у антитерористичних операціях. Соціальний захист таких учасників забезпечується шляхом проведення різних заходів, зокрема медичного лікування та психологічної реабілітації. Учасники бойових дій мають право на безкоштовні ліки та протезування, а також на безкоштовну психологічну допомогу. Організація «Всеукраїнський парламент працездатних інвалідів»³² проводили круглий стіл на тему фізичної та психологічної реабілітації учасників бойових дій та цивільних громадян України, в підсумку вони виділили надану допомогу від початку повномасштабного вторгнення Російської Федерації.

Варто зазначити, що психосоціальна підтримка відіграє важливу роль у соціальній інтеграції ветеранів бойових дій та створює необхідні передумови для їхньої успішної реінтеграції. Цей аспект інтеграції визнається важливим у зв'язку з тим, що психосоціальна підтримка допомагає подолати емоційні та психологічні труднощі і сприяє формуванню стійких особистісних чинників, які підтримують соціальні зв'язки та заохочують до активної участі учасника бойових дій у різних аспектах суспільного життя. Червоний Хрест надає психосоціальну підтримку українцям³³, інформує про 450 000 людей, які отримали таку допомогу, але при цьому близько 5 мільйонів осіб потребують допомоги в галузі психічного здоров'я.

Уряд України має на меті створення та реалізацію програм соціального

³² Про роботу Громадської організації «Всеукраїнська громадська організація «Всеукраїнський парламент працездатних інвалідів». URL: https://vuppi.at.ua/index/informacija_pro_organizaciju/0-2

³³ Червоний Хрест України надав психосоціальну підтримку майже півмільйону громадян - керівниця департаменту реабілітації ТЧХУ. URL: <https://interfax.com.ua/news/press-conference/940320.html>

захисту і добробуту ветеранів. Про це заявив Прем'єр-міністр Денис Шмигаль під час засідання уряду, передає кореспондент Укрінформу. «Одним із ключових завдань, які визначив уряд на цей рік, буде формування цілісної та комплексної ветеранської політики. Як суспільство, як нація, як держава ми завжди будемо в боргу перед героями, які захищають свободу та незалежність України. Працюємо над тим, щоб створити гідні умови для адаптації, реабілітації, розвитку та добробуту ветеранів російсько-української війни», — зауважив Шмигаль³⁴.

Лікування та реабілітація учасників бойових дій — це один із найважливіших напрямків діяльності органів державної влади щодо створення та реалізації програм соціального захисту бійців, збереження або відновлення фізичного та психологічного здоров'я учасників бойових дій, досягнення ними соціально-психологічного благополуччя.

До реабілітації учасників бойових дій³⁵ можна віднести такі заходи:

1. лікування (безкоштовне протезування, безкоштовні ліки та лікарські засоби);
2. психологічна реабілітація (санаторно-курортне лікування).

Розроблення та впровадження державної стратегії в питаннях соціального захисту ветеранів покладено на Міністерство у справах ветеранів — центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері соціального захисту ветеранів війни³⁶.

Однією з ключових складових цієї стратегії є забезпечення ветеранів, які страждають на певні захворювання, безкоштовними ліками. Детальний перелік цих захворювань складено відповідно до нормативно-правових актів, що регулюють соціальний захист цієї категорії громадян. Такий підхід не лише забезпечує ефективне лікування ветеранів, а й допомагає визначити специфічні потреби цієї категорії населення у медичному обслуговуванні.

³⁴ Уряд запускає програми та стратегії з новим підходом до ветеранської політики.

URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3689567-urad-zapuskae-programi-ta-strategii-z-novim-pidhodom-do-veteranskoj-politiki-smigal.html>

³⁵ Втрата боєздатності в психлікарнях. URL: <https://cchr.org.ua/uk/kontuzija-psihiatr-shizofrenija-f-20>

³⁶ Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту. Закон України від 02.12.2023 Документ 3551-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text>

Враховуючи реальні потреби ветеранів та стан їхнього здоров'я, Департамент у справах ветеранів може систематично аналізувати та оновлювати перелік безкоштовних ліків, які вони отримують, таким чином максимально ефективно забезпечуючи їхнє здоров'я та соціальне благополуччя.

Детальний перелік захворювань, при яких лікарські засоби відпускаються безоплатно³⁷. Слід зазначити, що надання безкоштовних ліків можливе лише в разі амбулаторного лікування основних захворювань, за якими пацієнт має право на пільги³⁸. Чинне законодавство України³⁹ також передбачає, що учасники бойових дій, особи з інвалідністю внаслідок війни та сім'ї загиблих мають право на безкоштовне протезування. Слід зазначити, зубне протезування здійснюється в державних медичних закладах і фінансується за рахунок коштів місцевого бюджету. Якщо людина позбавлена пільг, їй слід звернутися до територіального структурного підрозділу з медичних питань за місцем проживання (район, місто).

Організація психологічної допомоги зазначеним особам провадиться Міністерством ветеранів. Ветерани війни, особи, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, члени їх сімей, члени сімей загиблих (померлих) ветеранів війни та члени сімей загиблих (померлих) захисників України, демобілізованих або звільнених з військової служби відповідно до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»⁴⁰ мають право на безоплатну психологічну допомогу. Перед тим як розглянути «методи психологічної реабілітації» хочу пояснити що, для військовослужбовців вона сприяє емоційному відновленню та адаптації до цивільного життя, сприяє соціальній реабілітації. За допомогою

---

³⁷ Про впорядкування безоплатного та пільгового відпуску лікарських засобів у разі амбулаторного лікування окремих груп населення та за певними категоріями захворювань. Постанова від 04.05.2023 Документ 1303-98-п. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1303-98-%D0%BF#Text>

³⁸ Про впорядкування безоплатного та пільгового відпуску лікарських засобів у разі амбулаторного лікування окремих груп населення та за певними категоріями захворювань. Постанова від 04.05.2023 Документ 1303-98-п. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1303-98-%D0%BF#Text>

³⁹ Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту. Закон України від 02.12.2023 Документ 3551-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text>

⁴⁰ Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей. Закон України від 02.12.2023 Документ 3551-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text>

індивідуального консультування, групової терапії та інших психологічних методів військовослужбовці можуть подолати стрес, вирішити проблеми адаптації, встановити стабільні міжособистісні та сімейні відносини. Така психологічна підтримка допомагає внести позитивні зміни в психічний стан, сприяє успішній інтеграції в суспільство і вирішення соціальних проблем.

Метою психологічної реабілітації⁴¹ є:

- Захист та відновлення психічного здоров'я, загального благополуччя та якості життя отримувачів послуг; Профілактика та попередження виникнення психічних та поведінкових розладів
- подолання складних життєвих обставин;
- зменшення частоти та тяжкості впливу травматичних подій на психічне здоров'я
- профілактика інвалідності.

Психологічна підтримка надається на таких рівнях

- Перший — соціально-психологічний супровід та підтримка;
- Другий — психологічна реабілітація;
- Третій — комплексна медико-психологічна реабілітація;

Рівень психологічних послуг, що надаються отримувачам послуг, визначається за результатами психологічної діагностики, які враховують життєву ситуацію, стан здоров'я та психічний стан отримувача послуг.

Розглянемо, які особи можуть отримати психологічну допомогу, а саме люди які працюють на таких посадах⁴² як:

- учасник бойових дій - відповідно до пунктів 19-21 частини 1 статті 6 Закону⁴³
- особи з інвалідністю внаслідок війни - відповідно до пунктів 10-14

⁴¹ ПСИХОЛОГІЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ: ПОНЯТТЯ, ОТРИМУВАЧІ ПОСЛУГ, ПІДСТАВИ ТА ПОРЯДОК ОТРИМАННЯ URL: <https://mvs.gov.ua/uk/psixologicne-zabezpecennia-pracivnikiv-covv-npu-dpsu-dsns-dms-ngu-ta-cleniv-yix-simei/psixologicna-reabilitaciia-poniattia-otrimuvaci-poslug-pidstavi-ta-poriadok-otrimannia>

⁴² Зміни у порядку призначення виплат для ВПО: найбільш незахищені громадяни і родини у скрутні продовжать отримувати підтримку URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/zminy-u-poriadku-pryznachennia-vyplat-dlia-vpo-naibilsh-nezakhyshcheni-hromadiany-i-rodyny-u-skruti-prodovzhat-otrymuvaty-pidtrymku>

⁴³ Про внесення змін до деяких законів України щодо уточнення норм. Закон України від 15.03.2022 Документ 2121-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-20#Text>

частини 2 статті 7 Закону

- особи, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, - відповідно до статті 11 Закону
- учасники бойових дій - відповідно до пункту 13 частини другої статті 9 Закону
- постраждалі учасники Революції Гідності - відповідно до частини 1 статті 16 Кодексу⁴⁴
- члени сімей загиблих (померлих) ветеранів війни - відповідно до пункту 4 частини 1 статті 10 цього ж Закону;
- члени сімей загиблих захисників України - відповідно до пункту 1 частини першої статті 10 цього ж Закону.

Отримувач послуг має право відмовитися від окремих або всіх видів психологічних послуг, а також обрати або змінити суб'єкта надання послуг із зазначенням причин відмови. Він отримує інформацію про психологічні послуги, у тому числі про результати психологічної діагностики, мету та зміст психологічної допомоги, а також має право на отримання психологічних послуг належної якості.

Створення міжнародних стандартів комплексного без бар'єрного простору»⁴⁵. Було обговорено ряд тем таких як:

- Психологічна та соціальна реабілітація учасників бойових дій та громадян України.
- Фізична реабілітація учасників бойових дій.
- Комплексна безбар'єрність як результат фізичної, психологічної та соціальної реабілітації.
- Соціалізація постраждалих внаслідок російської агресії учасників бойових дій та інших громадян України.

Ми надаємо психосоціальну підтримку в 19 областях України. Ми

⁴⁴ Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту. Закон України від 02.12.2023 Документ 3551-XII. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T355100?an=908806>

⁴⁵ Трансляція на сайті та YouTube-каналі назва - "Соціальна реабілітація учасників бойових дій та цивільних громадян України" URL: <https://www.youtube.com/watch?v=-sXphlhRjiM&t=9s>

відновлюємо нашу діяльність у Херсоні, який стане 20-м регіоном, де ми будемо реалізовувати нашу діяльність», – Розенко⁴⁶.

За оцінками ООН, близько 18 мільйонів українців наразі страждають від наслідків тієї чи іншої форми російської агресії⁴⁷. Близько 5 мільйонів з них потребують психологічної допомоги.

Співпраця між УРК та Львівською військовою адміністрацією щодо створення реабілітаційного центру. Починаючи з 24 лютого понад 1 500 волонтерів Червоного Хреста пройшли навчання з надання першої медичної допомоги. Також планується відкриття першого центру психосоціальної підтримки.

Як повідомляв Укрінформ⁴⁸, реабілітація українських бійців і цивільного населення є питанням національної безпеки.

Реабілітація українських бійців та цивільних — це питання національної безпеки. Таку думку висловив президент Всеукраїнської громадської організації «Всеукраїнська парламентська асамблея інвалідів» Володимир Петровський під час прес-конференції в Укрінформі. «Питання реабілітації – медичної, фізичної, психологічної та подальшої соціальної адаптації – сьогодні дуже важливі. Ми маємо міжнародний досвід. Це досвід країн, які пройшли цей етап, таких як США та Ізраїль. Ці країни також не розуміли цього питання на початку, але їм вдалося контролювати цей процес. Зараз ми всі стоїмо перед цією проблемою. Але вирішувати її ми маємо разом», — сказав він. На думку Петровського, ця проблема може бути вирішена тільки в тому випадку, якщо питанням реабілітації займатиметься і держава, і громадянське суспільство. Петровський також повідомив, що 8 грудня в Україні відбудеться другий Волонтерський форум, де питання реабілітації учасників бойових дій та цивільного населення буде одним з ключових.⁴⁹

⁴⁶ Всеукраїнська громадська організація «Всеукраїнський парламент працездатних інвалідів». URL: krinform.ua/rubric-presshall/3618857-socialna-reabilitacia-ucasnikiv-bojovih-dij-ta-civilnih-gromadan-ukraini.html

⁴⁷ ООН оцінить наслідки війни в Україні. URL: <https://finclub.net/ua/news/oon-otsinyt-naslidyk-viiny-v-ukraini.html>

⁴⁸ Офіційний сайт УКРФОРМ. URL: <https://www.ukrinform.ua/>

⁴⁹ Реабілітація військових та цивільних є питанням національної безпеки – експерт. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/3618857-socialna-reabilitacia-ucasnikiv-bojovih-dij-ta-civilnih->

Професор Олександр Владимиров, завідувач кафедри реабілітації, лікувальної фізкультури та спортивної медицини Національної академії післядипломної освіти та медицини ім. П.Л. Шпики, зазначив, що необхідно докласти максимум зусиль для розвитку сучасної реабілітації та її реорганізації у воєнний час. За словами Владимірова, надзвичайно важливим питанням на даний момент є організація нових закладів для реабілітації поранених та хворих⁵⁰.

Як повідомлялося раніше, Міністерство внутрішніх справ України готує медичні заклади при різних відомствах для лікування та діагностики українських військовослужбовців, які повертаються з російського полону.

Зараз в Україні під підпорядкуванням Міністерства ветеранів та Міністерства охорони здоров'я також працюють Центри соціально-психологічної реабілітації. Вони надають кваліфіковану психологічну, соціальну, реабілітаційну та інформаційно-консультаційну допомогу ветеранам війни, учасникам антитерористичної операції та членам їх сімей.

Також піднімається питання як отримати кваліфіковану психологічну допомогу. Війна в Україні триває вже дев'ять років, і українські солдати та ветерани регулярно потребують професійної психологічної підтримки та реабілітації. Звертатися до цієї теми важливо. Це пов'язано з тим, що все більше військовослужбовців повертаються до цивільного життя, часто з пораненнями і потребою в тривалому фізичному та психологічному лікуванні.

Розглянемо заклади та сайти, які допомагають з соціальною реабілітацією та їх кваліфікацію.

Щоб отримати кваліфіковану психологічну допомогу на сайті Міністерства у справах ветеранів України опубліковано Реєстр закладів психологічної реабілітації на 2023р⁵¹. У перелік увійшло 48 закладів з усієї

[gromadan-ukraini.html](#)

⁵⁰ Офіційний сайт Міністерства у справах ветеранів України «Заклади психологічної реабілітації 2023 рік». URL: <https://mva.gov.ua/ua/veteranam/likuvannya-ta-reabilitaciya/centri-z-nadannya-poslug-psihologichnoyi-reabilitaciyi/zakladi-psihologichnoyi-reabilitaciyi-2023-rik>

⁵¹ Офіційний сайт Міністерства у справах ветеранів України «Заклади психологічної реабілітації 2023 рік». URL: <https://mva.gov.ua/ua/veteranam/likuvannya-ta-reabilitaciya/centri-z-nadannya-poslug-psihologichnoyi-reabilitaciyi/zakladi-psihologichnoyi-reabilitaciyi-2023-rik>

України.

Ось обсяг обов'язкових послуг із психологічної реабілітації, який за державної підтримки мають надати заклади, що увійшли до Реєстру:

- первинне психодіагностичне обстеження;
- визначення психологічної потреби;
- формування індивідуального плану психологічної реабілітації;
- визначення реабілітаційного прогнозу;
- надання психологічної допомоги стаціонарно або дистанційно;
- забезпечення психіатричного огляду;
- психологічна підтримка членів родини отримувача послуг;
- проведення необхідних психодіагностичних тестів та безпосередньої терапії;
- надання своєчасної невідкладної медичної допомоги у разі виникнення станів, що загрожують життю і виникли під час надання послуг із психологічної реабілітації.

Слід згадати про основні організації та ресурсів, які надають психологічну допомогу військовим. Також додали перелік обов'язкових послуг, які надає держава військовим та ветеранам, і корисні посилання, за якими можна звернутися для проходження безоплатної реабілітації.

Розглянемо волонтерські сайти для соціальної допомоги:

- Фундація #ВАРТОЖИТИ⁵²

Лінія психологічної підтримки військових та їхніх близьких. Фундація надає безоплатні консультації, аби допомогти впоратися з емоціями та переживаннями у зв'язку із війною, аби допомогти впоратися з емоціями та переживаннями у зв'язку із повномасштабною війною.

В рамках програми MASHAV «Психосоціальна підтримка захисників та їхніх родин», організованої Навчальним центром MASHAV Carmel Training Center у партнерстві з ІТС - Israel Trauma Coalition та за підтримки Київської

---

⁵² Офіційний сайт ВАРТОЖИТИ сайт. URL: <https://www.vartozhyty.com.ua/psychologicalsupportmilitary>

міської влади, 55 психологів, які мають досвід роботи з армією та сім'ями військовослужбовців, пройшли відбір на різних етапах та пройшли навчання у найкращих українських експертів у сфері роботи з армією та ізраїльських фахівців.⁵³

Психологи колл-центру #ВАРТОЖИТИ працюють у різних регіонах України та за кордоном, надаючи кваліфіковану допомогу військовослужбовцям, їхнім рідним, близьким, друзям та колегам на волонтерських засадах.

- Служба психосоціальної підтримки сімей військовослужбовців⁵⁴.

Проект створений командою громадської організації «Жіноча сила України» та реалізується за підтримки Збройних Сил України, Департаменту соціального та гуманітарного забезпечення Міністерства оборони та Національної гвардії України. Служба надає психологічну підтримку військовослужбовцям та членам їхніх сімей. Команда проекту реагує на широкий спектр запитів, включаючи емоційні стани, тривожність, сімейні кризи та стресові ситуації. В рамках проекту також діє окремий простір взаємопідтримки для дружин, матерів, сестер, сестер та близьких військовослужбовців.

- Veteran Hub⁵⁵

Простір для ветеранів та ветеранок, їхніх родичів та дружніх громадських організацій. За психологічною підтримкою до Veteran Hub можуть звернутися військовослужбовці, ветерани, їхні сім'ї та друзі, військовослужбовці Національної гвардії, Міністерства внутрішніх справ, Міністерства оборони, військової розвідки, Державної прикордонної служби та Державної служби з надзвичайних ситуацій, медичні працівники та волонтери.

Команда Veteran Hub також створила онлайн-ресурс психологічних

⁵³ Офіційний сайт ВАРТОЖИТИ сайт. URL: <https://www.vartozhyty.com.ua/psychologicalsupportmilitary>

⁵⁴ Офіційний сайт Служба психосоціальної підтримки сімей військовослужбовців. URL: <https://www.pidtrymka.in.ua/>

⁵⁵ Офіційний сайт Veteran Hub. URL: <https://veteranhub.com.ua/>

тренінгів під назвою «Це ок⁵⁶». На цій платформі люди можуть оцінити своє психічне здоров'я, дізнатися про різні види психологічної підтримки та знайти поради, як гідно підтримати своїх близьких.

- Гаряча лінія кризової підтримки Українського ветеранського фонду

Гаряча лінія кризової підтримки увійшла до Всеукраїнської програми ментального здоров'я «Ти як?», яку започаткувала Олена Зеленська. Допомагають ветеранам та ветеранкам, а також українцям, які потребують психологічної підтримки через воєнні дії.

- Центр психічного здоров'я та реабілітації МОЗ України «Лісова поляна»⁵⁷.

Наразі в Україні також діють центри соціально-психологічної реабілітації при Міністерстві у справах ветеранів та Міністерстві охорони здоров'я, які надають кваліфіковану психологічну, соціальну, реабілітаційну, інформаційну та консультативну допомогу такі як «Лісова поляна». Наразі в Україні також діють центри соціально-психологічної реабілітації при Міністерстві у справах ветеранів та Міністерстві охорони здоров'я, які надають кваліфіковану психологічну, соціальну, реабілітаційну, інформаційну та консультативну допомогу ветеранам війни, учасникам антитерористичної операції та членам їхніх сімей.

Слід зазначити, що Україна надає великого значення питанню реадаптації та психологічної реабілітації учасників бойових дій як на національному, так і на місцевому рівнях.

Це відбувається як на національному, так і на місцевому рівні. Так, Постановою Кабінету Міністрів України від 11 серпня Постановою Кабінету Міністрів України № 326 від 11 серпня 2014 року було створено «Національну службу України у справах ветеранів війни». Державна служба України у справах ветеранів війни та учасників антитерористичної операції реалізує

⁵⁶ Платформа для оцінки свого психічного стану. URL:<https://tseok.com.ua/>

⁵⁷ Платформа де знаходиться центр психічного здоров'я та реабілітації "Лісова поляна" МОЗ України. URL:<https://www.facebook.com/ForestGladeHosp>

державну політику у сфері соціального захисту ветеранів війни та учасників антитерористичної операції.

Зокрема, забезпечує їхню адаптацію та психологічну реабілітацію, а також забезпечує їх лікувально-профілактичними, технічними та іншими засобами реабілітації в санаторно-курортних закладах.

Зокрема, соціальний захист ветеранів війни та учасників антитерористичної операції, психологічна реабілітація, забезпечення лікувально-технічними та іншими засобами реабілітації в санаторно-курортних закладах, забезпечення житлом та надання освітніх послуг ветеранам війни, військовослужбовцям, демобілізованим з військової служби, іншим учасникам антитерористичної операції та особам, звільненим з військової служби Соціальна та професійна адаптація демобілізованих з військової служби, інших учасників антитерористичної операції та осіб, звільнених з військової служби.⁵⁸

Також, відповідно до Указу Президента України від 14 листопада 2014 року № 880/2014 «Про Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 4 листопада 2014 року»⁵⁹, доручення Секретаріату Кабінету Міністрів України № 880/2014 від 14 листопада 2014 року «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 4 листопада 2014 року»⁶⁰. 42513/1/1-14 від 24 листопада 2014 року Протокольного рішення Адміністрації Президента України стосовно реабілітації ветеранів війни проводиться психологічна реабілітація учасників антитерористичної операції в госпіталях ветеранів війни⁶¹. Це також ґрунтується на запитах Головного управління персоналу Збройних Сил України від 17.06.2014 та 08.07.2014. Між Міністерством оборони України та Кризовим центром медико-психологічної

---

⁵⁸ Сторожук Н. А., Мась Н. М., Покотило В. В. Сучасний стан системи психологічної реабілітації учасників антитерористичної операції. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2016. № 1. С. 34–38. URL: <http://psyj.udpu.edu.ua/article/view/195935>

⁵⁹ УКАЗ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ №880/2014. URL:<https://www.president.gov.ua/documents/8802014-18010>
⁶⁰ Про невідкладні заходи із забезпечення державної безпеки. Указ Президента України від 14.11.2014
Документ 880/2014. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/880/2014#Text>

⁶¹ Алгоритм спрямування учасників АТО з відомчих госпіталів на реабілітацію в госпіталі для ветеранів війни. URL:https://kharkivoda.gov.ua/content/documents/795/79418/Attaches/algoritm_spryamuvannya_uchasnikiv_ato_z_vidomchih_gospitaliv_na_reabilitatsiyu_v_gospitali_dlya_veteraniv_viyeni.pdf

допомоги було підписано Угоду про співпрацю у Кризовому центрі медико-психологічної допомоги. Угода про співпрацю в Кризовому центрі Міністерство оборони України та Кризовий центр медико-психологічної допомоги підписали Угоду про співпрацю у практичних, аналітичних, методологічних та методичних аспектах надання медико-психологічної допомоги в Україні.

Збройні Сили України та Кризовий центр підписали Угоду про співпрацю щодо практичних, аналітичних та методичних аспектів психологічного забезпечення військовослужбовців Збройних Сил України в умовах протидії гібридній військовій агресії⁶².

Вже на 2024 рік Верховна Рада України ухвалила у другому читанні та в цілому законопроект «Про Державний бюджет України на 2024 рік», що має в собі в два рази більше коштів ніж у попередньому році і становить 13 млрд 554,2 млн грн для фінансування державної ветеранської політики. Цей законопроект підтримали 276 депутатів. Кошти дозволять розвивати та розширювати мережу спеціалізованих центрів, які надають ветеранам доступ до якісних медичних, психологічних та професійних послуг. Перш за все було виділено 5 млрд 749,8 млн грн для забезпечення житлом більше ніж 2 тисяч ветеранів, членів родини загиблих Захисників і Захисниць які боролись за незалежність та територіальну цілісність України. Далі потрібно допомогти реалізувати системи переходу від військової служби до цивільного життя з цим допоможе інститут помічника ветерана, на нього передбачено 3 млрд 845,5 млн грн. Цей проект буде масштабований по всій території України, в ній передбачено 15 тисяч помічників, які фактично будуть першими хто надає соціальну реабілітацію як УБД та членам їх сімей. Також будуть створені заходи для УБД в таких сферах як: ментальної, спортивної, фізичної, психологічної реабілітації та професійної адаптації Захисників і Захисниць, на це передбачено млрд 588,2 млн грн, що в свою чергу є в 5 разів більше ніж

---

⁶² Сторожук Н. А., Мась Н. М., Покотило В. В. Сучасний стан системи психологічної реабілітації учасників антитерористичної операції. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2016. № 1. С. 34–38. URL: <http://psyj.udpu.edu.ua/article/view/195935>

поточний той рік. Вразі інвалідності ветерана, або загибелі виділено 409,8 млн грн на оноразову виплату для допомоги. Крім цього 247,7 млн грн буде виділено на виконання функцій фонду ветеранів України, що діє Міністерстві ветеранів та реалізацію програм в їх підтримку. Для будівництва та підтримання військового меморіального кладовища буде виділено 515,6 млн грн.⁶³

«Завдяки спільній та продуктивній роботі Мінветеранів з Офісом Президента України, парламентським Комітетом з питань бюджету, Урядом та Міністерством фінансів нам вдалося у 2 рази збільшити суму бюджетних призначень на реалізацію нової державної ветеранської політики із людиноцентричним підходом», — наголосила Міністерка у справах ветеранів України Юлія Лапутіна.⁶⁴

Підсумовуючи скажемо, що досягнення у сфері соціальної реабілітації учасників бойових дій в Україні є створення та розширення мережі реабілітаційних центрів, які надають комплексну допомогу пораненим воїнам. Удосконалення законодавства та прийняття спеціальних програм, спрямованих на поліпшення соціального становища ветеранів, оскільки вони стали важливими кроками у забезпеченні їхніх прав та гідності. Розробка та впровадження інноваційних психологічних програм для ветеранів бойових дій сприяла покращенню їхнього психічного стану та адаптації до цивільного життя. Надання ветеранам доступу до вищої освіти та професійної підготовки створює нові можливості для їхнього розвитку та успішної інтеграції в суспільство. Підтримка проєктів соціального підприємництва з боку державних та неприбуткових організацій допомогла ветеранам отримати нові навички та постійний дохід. Постійна увага до потреб ветеранів та впровадження ефективних механізмів звітності допомагають забезпечити прозорість та високий рівень підзвітності в реалізації соціальних програм.

---

⁶³ Державний бюджет на підтримку ветеранів та їх сімей на 2024 рік.

URL:<https://www.kmu.gov.ua/news/derzhavnyi-biudzheta-na-2024-rik-na-pidtrymku-veteraniv-ta-ikh-simej-peredbacheno-maizhe-14-mlrd-hrn>

⁶⁴ Цитата міністерки у справах ветеранів України Юлія Лапутіна. URL: <https://shpalta.media/2023/11/10/na-pidtrimku-veteraniv-ta-%D1%96x-simej-u-derzhbyudzheti-na-2024-rik-peredbachili-blizko-14-milyardiv/>

2.2 Проблемні аспекти сфері соціальної реабілітації учасників бойових дій в Україні

Складні життєві ситуації негативно впливають на людину в усіх сферах життя та існування (фізичній, моральній, психологічній та духовній). Вони негативно впливають на всі сфери життя та існування (фізичну, моральну, психологічну та духовну). Існує дисбаланс між потребами, можливостями та вимогами до активності і способами діяльності людей, які перебувають у складних життєвих обставинах. Цей дисбаланс порушує нормальний плин життя. При цьому кількість психосоматичних захворювань з кожним роком зростає.

Водночас фахівці стикаються з проблемою недостатньої фінансової підтримки з боку держави та неурядових організацій. Багато соціальних служб у громадах працюють на межі виживання, оскільки не отримують достатнього фінансування для підтримки своєї діяльності. Це призводить до зниження якості послуг та не доукомплектування штату, що безпосередньо впливає на ефективність допомоги. Оскільки соціальна робота - це професія, яка працює безпосередньо з людьми, важливо забезпечити належну підтримку та заохочення фахівців у громаді. Відсутність національної стратегії та програми розвитку соціальної роботи в Україні є причиною низького рівня розвитку цієї сфери та погіршення становища як окремих громад, так і суспільства в цілому. Без належної державної підтримки та стратегій розвитку соціальна робота не може відповідати на сучасні виклики суспільства. У більшості випадків фахівці з соціальної роботи не мають відповідної кваліфікації, що знижує ефективність їхньої роботи. Відсутність національної стратегії або програми розвитку соціальної роботи також призводить до неефективного використання ресурсів і недостатнього визнання ролі фахівців із соціальної роботи в суспільному житті.

Ще однією проблемою є відсутність єдиних стандартів професійної

підготовки та сертифікації. На жаль, в Україні немає чіткої системи підвищення кваліфікації фахівців із соціальної роботи в питаннях учасників бойових дій. На практиці вони часто є самоучками, що може призвести до неповноцінної роботи та неадекватного вирішення складних випадків. Багато соціальних працівників в Україні мають різний рівень освіти та професійного досвіду, що може призвести до відмінностей у якості надання соціальних послуг. Недостатня увага до професійного розвитку фахівців соціальної роботи з боку держави може призвести до відтоку кваліфікованих фахівців в інші сфери діяльності або змусити їх покинути Україну в пошуках кращих умов праці.

Варто зазначити, що бюрократичні перепони є величезною проблемою для українських учасників бойових дій, які потребують допомоги та соціальної підтримки. Складні адміністративні процедури ускладнюють отримання необхідних послуг та оформлення документів для отримання допомоги. Учасники бойових дій часто стикаються зі складними процедурами при зверненні за медичною допомогою, соціальними виплатами та іншою допомогою. Ці труднощі відлякують учасників бойових дій від звернення за допомогою, змушуючи їх витратити занадто багато часу та зусиль на вирішення бюрократичних питань замість того, щоб зосередитися на реабілітації та адаптації. Ця бюрократична складність може виникати з різних причин, таких як відсутність координації між різними організаціями, нечіткість процедур і відсутність чітких стандартів обслуговування. Учасники бойових дій з фізичними або психологічними вадами стикаються з особливими труднощами у спілкуванні з бюрократією. Важливо також пам'ятати, що учасники бойових дій можуть перебувати у стресовому стані, і будь-яка непередбачуваність або затримка в отриманні допомоги може посилити їхні емоційні та психологічні труднощі.

Проблеми стресу та посттравматичного стресового розладу (ПТСР) все частіше асоціюються з подіями, пов'язаними зі збройним конфліктом та військовими діями в Україні. Багато людей, залучених до таких подій,

стикаються зі стресовими ситуаціями, які можуть мати серйозні наслідки для їхнього психічного та емоційного здоров'я. Саморегуляція в таких ситуаціях важлива для ефективного управління стресом і профілактики ПТСР.

Розглянемо проблеми зв'язані з публічним управлінням ринком праці та як забезпечити зайнятість УБД в умовах війни.

До війни ринок праці в Україні перебував на стадії реформування. Виклики, які війна поставила перед державною службою зайнятості України, зумовили необхідність розробки нових підходів та механізмів її державного управління. В умовах руйнування промислових об'єктів, постійних обстрілів та знищення економічного потенціалу України державою-агресором проблема забезпечення ринку праці необхідними професійними кадрами набула особливої гостроти.

До війни соціально-економічний потенціал місцевих громад розвивався, зростав і мав тенденцію до підвищення ефективності. Корективи, спричинені війною, відкинули цей розвиток на десятиліття назад через наступні фактори.

- Мобілізація чоловічого населення на захист Батьківщини;
- Вимушене переміщення частини громадського населення за кордон з територій, що перебували під загрозою окупації та бомбардувань;
- Переміщення та переселення населення з прифронтових районів вглиб держави, на території, не зачеплені війною.

Через вищезазначені фактори Державна служба зайнятості України була змушена в ручному режимі відновлювати та задовольняти потреби ринку праці на територіях, не зачеплених війною. Їй довелося створювати тимчасову базу для конкретних професійних кадрів у регіонах і громадах та забезпечувати їх працевлаштування.

Під час війни УБД пліч-о-пліч з адміністрацією та місцевою владою працювало над вирішенням проблем людей, які втратили роботу і опинилися в складних життєвих обставинах. Слід зазначити, що створення ефективних адміністративних структур для надання послуг та працевлаштування

пом'якшило, а в деяких випадках усунуло негативні наслідки, які спостерігаються серед безробітних та на ринку праці.⁶⁵

Важливу роль у цьому процесі відіграють інформаційні механізми державного управління ринком праці в системі зайнятості населення. Інформаційний механізм складається з певних послідовних процесів, прийомів і практичних заходів, за допомогою яких органи адміністративної влади та місцевого самоврядування цілеспрямовано впливають на ринок праці та систему зайнятості місцевого населення, формуючи професійні кадри, які прибули та мігрували на їхню територію, з урахуванням їхньої професійно-кваліфікаційної придатності та можливості підготовки і підвищення кваліфікації відповідно до потреб ринку. Недостатня чіткість і послідовність інформаційних повідомлень може призвести до непорозумінь щодо можливостей реінтеграції, доступних у збройних силах. Брак ясності може обмежити вибір кар'єри та професійне планування військовослужбовців. Низька обізнаність військовослужбовців про наявні соціальні та професійні програми може ускладнити адаптацію до цивільного життя та пошук роботи. Регіональні відмінності та соціально-економічні умови можуть призводити до відмінностей у доступі до інформації та нерівності у можливостях ветеранів отримувати необхідну інформацію. Тобто потрібно забезпечити всіх однаковою кількістю інформації зі сторони державного управління, щоб була інформація у всіх і всюди де б УБД не знаходився.

Державно-приватне співробітництво в системі зайнятості - це визначена правовими документами система соціального діалогу та обміну, що базується на юридично обов'язкових зобов'язаннях, неформальних угодах, відносинах співробітництва та планах дій, узгоджених низкою організацій. Основою між секторальної співпраці є широка угода, формалізована в законі, яка визначає відповідні програми, політику та завдання зі створення робочих місць, а також

---

⁶⁵ Political factor of the labor market and employment shadowing / K.V.Dubuch // Virtus: Scientific Journal / Editor in-Chief M. A. Zhurba. Canada February, issue 20, 2018. P. 147 – 153. URL: [https://www.dnu.dp.ua/docs/ndc/2023/materiali%20konf/4_%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20\(2\).pdf](https://www.dnu.dp.ua/docs/ndc/2023/materiali%20konf/4_%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20(2).pdf)

розподіляє обов'язки, ресурси, ризики та вигоди на певний період часу.⁶⁶

Проблема неналежної інфраструктури в контексті українських учасників бойових дій має кілька аспектів. По-перше, для людей з інвалідністю, які опинилися в епіцентрі конфлікту, відсутність пристосованих житлових умов ускладнює повсякденне життя. Наприклад, відсутність пандусів та спеціальних пристосувань у будинках обмежує їхню мобільність та незалежність. Другий аспект - доступ до соціальної інфраструктури. Забезпечення доступу до медичних установ, навчальних закладів, громадського транспорту, торгових центрів і культурних об'єктів має вирішальне значення для соціальної інтеграції учасників бойових дій, оскільки часто не мають змогу потрапити в потрібні для них місця.

Також є проблеми зв'язані з соціальною допомогою в сім'ях, які постраждали від війни. Слід зазначити, що частка людей у вразливих ситуаціях, які не можуть жити без сторонньої допомоги, продовжує зростати, з'являються нові вразливі групи, які не мають права на отримання допомоги. У громаді активно працюють міжнародні фонди для вирішення нагальних потреб населення, але існує слабка координація між місцевою владою, різними службами та міжнародними благодійними організаціями. Допомога надається спорадично і не завжди справедливо (обмежений облік надходжень допомоги), а відсутність цілісного уявлення про територію діяльності та цільові групи обмежує надання послуг і допомоги постраждалому населенню. Війна підірвала життєстійкість сімей, значна частина членів яких розлучається, втрачає роботу, страждає від погіршення психічного та фізичного здоров'я, а також має обмежений доступ до послуг.

Метою цього дослідження є характеристика теоретичних основних досліджень з питань реабілітації учасників бойових дій, аналіз стану соціальної реабілітації учасників бойових дій в Україні та формування рекомендації для покращення соціальної реабілітації учасників бойових дій та їх інтеграції в суспільство.

---

⁶⁶ Про зайнятість населення. Закон України від 05.07.2012 № 5067-VI. URL: <http://www.rada.gov.ua>.

Важко про це писати але потрібно усвідомлювати серйозну проблему з високий рівень самогубств і самоушкоджень серед учасників бойових дій. Постійний психологічний стрес, втрати та напруга можуть призвести до певної психологічної нестабільності. Учасникам конфлікту часто важко пристосуватися до цивільного життя після повернення з війни. Вони можуть втратити соціальні контакти, роботу та підтримку громади. Це може впливати з браку доступу до психологічної підтримки. Відсутність належних ресурсів і фахівців означає, що багато людей, які пережили стресові ситуації і травми, не можуть отримати доступ до лікування і підтримки, яких вони потребують. Це може вплинути на їхній загальний стан здоров'я та якість життя, а також спричинити подальші труднощі у відновленні та реінтеграції в суспільство. Тому розвиток і підтримка психологічних служб і ресурсів є ключовим завданням у забезпеченні підтримки людей, які переживають наслідки постконфліктного стресу.

До об'єктивних та суб'єктивних чинників, що зумовлюють проблеми у наданні якісної хоспісної допомоги місцевому населенню, яке її потребує, можна віднести⁶⁷:

- Руйнування системи соціального захисту та відсутність необхідної соціальної інфраструктури для надання хоспісної допомоги та реабілітаційних послуг;
- незавершеність реформування системи соціального захисту, в тому числі в частині надання хоспісної допомоги
- висока частка поранених, які потребують стороннього догляду;
- міграція за кордон медичних і соціальних працівників з окупованих і прифронтових територій;
- недостатня соціально-економічна підтримка закладів соціального захисту та матеріально-технічне забезпечення реабілітаційних служб у зв'язку з війною;

---

⁶⁷ Семигіна Т., Коришова Г., Іванова О. Інформування населення про соціальні та реабілітаційні послуги: проект ПРООН «Підтримка реформи соціального сектору в Україні». Київ: К.І.С., 2013. 104 с. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/95f68238-bd16-4b6e-9407-fb6bbb9b1897/content>

- недостатня кількість відповідних фахівців у регіонах, громадах та Україні в цілому; відсутність прогнозів щодо того, куди і як можуть бути переведені фахівці з конкретними професійними компетенціями для вирівнювання ситуації в системі хоспісної допомоги та реабілітаційних послуг в Україні в цілому.

Початок війни на сході, а потім і повне вторгнення в Україну держави-агресора створили нові виклики для соціальної роботи загалом та системи реабілітації зокрема. Адже з'явилися нові отримувачі послуг і виникла потреба у наданні нових послуг тим, хто пережив війну. Крім того, постало питання подальшої адаптації та реабілітації військовослужбовців з числа учасників бойових дій. Травматичний досвід військовослужбовців, які брали участь у бойових діях, негативно впливає на їхнє самопочуття. Стреси, отримані під час участі в бойових діях, посилюються іншими стресами, які виникають після повернення. У процесі повернення до мирного життя учасники бойових дій стикаються з низкою стресових факторів. Стреси часто пов'язані з незрозумінням близьких, соціальною адаптацією, труднощами у спілкуванні, самореалізацією, самовизначенням та створенням сім'ї. Тому соціальна реінтеграція цієї категорії отримувачів послуг є важливим аспектом соціальної роботи. Важливим аспектом при цьому є оперативне реагування на запити військовослужбовців, членів їхніх сімей та їхніх родин, впровадження різних форм реабілітації.

РОЗДІЛ 3

РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ ПОКРАЩЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ ТА ЇХ ІНТЕГРАЦІЇ В СУСПІЛЬСТВО

Війна призвела до появи значної кількості внутрішньо переміщених

осіб, біженців, ветеранів-УБД тобто – «гуманітарної кризи». Багато з них потребують психологічної та соціальної підтримки, а також фізичної допомоги, щоб відновити своє життя та інтегруватися в суспільство.

Учасники війни, які пережили стрес, травми та втрати, часто стикаються з психологічними проблемами, можна назвати проблему зі «Психологічним станом учасників бойових дій», такими як посттравматичний стресовий розлад (ПТСР). Соціальна реабілітація включає в себе психологічну підтримку та консультування, які допомагають цим людям відновити психічне здоров'я.

З метою вдосконалення порядку організації психологічної реабілітації учасників бойових дій зі складу служби безпеки і оборони (СБО) України необхідно врахувати такі питання: доступність (незалежно від статусу, належності до складових СБО України кожний командир та надавач, отримувач послуг мають розуміти алгоритм своїх дій); багаторівневість і безперервність психологічної допомоги учасникам бойових дій (на різних етапах виконання службово-бойових завдань); спрощена реєстрація суб'єктів (без трьох реєстрів, без трьох пакетів облікової документації); рівні можливості для заходження на ринок психологічних послуг для всіх потенційно можливих надавачів; усі іноземні протоколи й інструментарії повинні пройти національну стандартизацію та науково-методичне обґрунтування із закріпленими у нормативно-правовому полі вимогами; оцінювання якості та дотримання етичних, професійних норм доручити професійним асоціаціям та їхнім етичним комісіям; запровадити національну підготовку психологів для надання відповідних послуг на базі закладів вищої освіти, зокрема у форматі післядипломної освіти; вжити заходів щодо системного розвитку мережі суб'єктів надання послуг по всій території держави; провести рівноправний розподіл коштів Державної цільової програми між усіма ЦОВВ залежно від фактичного обсягу отримувачів послуг⁶⁸.

На нашу думку, одним із ключових елементів є «моніторинг та оцінка

---

⁶⁸ Розроблення та виконання державних цільових програм. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/65116725>

забезпечення якості та ефективності правової допомоги», що надається учасникам бойових дій. Наші рекомендації стосуються розробки системи ключових показників ефективності для вимірювання результатів надання безоплатної правової допомоги. Тобто регулярно збирати дані про надання правової допомоги учасникам бойових дій. Це включає збір інформації про справи, апеляції та результати, а також відгуки та задоволеність клієнтів. Також систематично аналізувати зібрані дані для виявлення проблем та можливостей для покращення. Це включає оцінку якості правової допомоги, своєчасності розгляду справ та задоволеності клієнтів. Забезпечити оприлюднення регулярних звітів про результати моніторингу та оцінки. Ці звіти мають бути доступними для громадськості та інших зацікавлених сторін. Для отримання об'єктивної картини ситуації та пропозиції щодо її покращення, залучити до процесу моніторингу та оцінки експертів, представників громадських організацій та інших зацікавлених сторін. В подальшому створити механізми для усунення недоліків та впровадження покращень на основі результатів моніторингу та оцінки. Вирішення виявлених проблем та вдосконалення структур підтримки є важливим кроком у забезпеченні якості послуг.

Якщо ж ми маємо недоліки потрібно створити механізми усунення недоліків та вдосконалення за результатами моніторингу та оцінки є ключовими елементами забезпечення якості та ефективності правової допомоги, що надається учасникам бойових дій. Першим кроком є визначення проблем, недоліків та ключових сфер, які потребують покращення. Це може бути результатом моніторингу системи безоплатної правової допомоги, аналізу відгуків клієнтів, аудиту або оцінки. По-друге, важливо дістатися до першопричин виявлених проблем. Таким чином можна виявити основні причини і розробити стратегії для їх усунення. Лікування лише симптомів може не призвести до довгострокового покращення. Далі на основі аналізу виявлених проблем та їх причин розробляється конкретний план дій для усунення недоліків та впровадження покращень. Цей план включає детальні

процедури, відповідальних осіб, часові рамки та ресурси. Наступний крок – реалізація плану дій на практиці. Важливо переконатися, що відповідальні особи вживають необхідних заходів у терміни, зазначені в плані. Це може включати навчання персоналу, оновлення процедур, використання нових технологій та інші заходи. Після впровадження покращень важливо систематично відстежувати їхню ефективність та вплив на систему безоплатної правової допомоги. Це включає аналіз показників ефективності, відгуків клієнтів та інших даних. Якщо після впровадження поліпшень виявляються нові проблеми або старі проблеми не зникають, важливо негайно вирішити їх і скоригувати план дій. Усунення негативу та швидке виправлення помилок є важливими елементами безперервного вдосконалення. Процес безперервного вдосконалення має тривати. Виявлення нових проблем і можливостей для вдосконалення, впровадження змін та оновлення планів дій має бути систематичним.

Часто буває, що учасникам бойових дій важко інтегруватися в суспільство назвемо «Інтеграція в суспільство», а іноді деякі люди навіть чіпляються до учасників бойових дій і принижують, обзивають, що також є великою проблемою. Учасники бойових дій повинні мати можливість інтегруватися в суспільство, знаходити роботу та отримувати освіту. Соціальна реабілітація включає в себе проекти з професійної підготовки та програми реінтеграції для їхньої подальшої адаптації до мирного життя. Ці програми спрямовані на допомогу учасникам бойових дій у відновленні їхнього соціального статусу, підвищенні їхнього рівня життя та забезпеченні їм можливостей для самореалізації та внесення позитивного внеску у суспільство. Такий підхід сприяє покращенню психологічного та емоційного стану учасників конфліктів і сприяє зміцненню миру та стабільності в постконфліктних регіонах.

Інтеграція також включає в себе психологічну підтримку учасників бойових дій. Подолання травми і стресу, пов'язаних з військовим досвідом, може стати важливим кроком на шляху до успішної інтеграції. Громада та

місцеві організації відіграють важливу роль у процесі інтеграції, створюючи безпечне та сприятливе середовище для учасників бойових дій. Ця допомога включає пошук роботи, житла та програми соціального забезпечення.

Одним із ключових аспектів інтеграції є надання можливості учасникам бойових дій отримати нову професійну підготовку та навички. Проекти професійної реабілітації включають навчання новим навичкам, допомогу в пошуку роботи та програми підтримки самозайнятих осіб. Інтеграція також означає повернення до нормального соціального життя. Це включає збереження і підтримку сімейних зв'язків, відновлення соціальних контактів і можливість брати участь у суспільному житті. Можливості отримання освіти та перекваліфікації. Забезпечення доступу до освіти є важливим елементом інтеграції в сучасне суспільство. Деякі ветерани потребують перекваліфікації, щоб змінити спеціалізацію або здобути нові навички, щоб відповідати вимогам ринку праці. Програми перекваліфікації можуть включати навчання в інших сферах, таких як інформаційні технології, охорона здоров'я або будівництво. Потрібно допомогти в пошуку роботи через служби зайнятості, професійне консультування та програми стажування можуть допомогти ветеранам впоратися з проблемами пошуку роботи та знайти підходящі вакансії. Деякі ветерани хочуть розвивати власний бізнес. Підтримка підприємництва для ветеранів може включати в себе навчання для початківців, фінансові та управлінські консультації. Окрім освіти, важливо надавати психологічну підтримку ветеранам під час переходу до цивільного життя. Стреси, пов'язані зі зміною кар'єри та соціального статусу, можуть вплинути на їхнє самопочуття. Освіта та професійна підготовка також можуть допомогти ветеранам налагодити нові соціальні зв'язки та контакти, які допоможуть їм знайти роботу.

Інтеграція учасників бойових дій у суспільство - складний і тривалий процес, який вимагає спільних зусиль урядів, місцевих громад, неурядових організацій та міжнародних партнерів. Однак ця робота є надзвичайно важливою, оскільки допомагає відновити життя та гідність людей, які

пережили збройний конфлікт.

Інтеграція також означає повернення до нормального соціального життя. Це включає збереження і підтримку сімейних зв'язків, відновлення соціальних контактів і можливість брати участь у суспільному житті. Можливості отримання освіти та перекваліфікації. Забезпечення доступу до освіти є важливим елементом інтеграції в сучасне суспільство.

Громадяни України дедалі більше усвідомлюють важливість підтримки ветеранів. «Суспільне усвідомлення та суспільний запит» - ця підтримка включає в себе не лише фінансову, але й психологічну та соціальну підтримку.

Підвищення обізнаності громадськості починається з розуміння громадянами служби та жертв, на які пішли ветерани, щоб захистити країну та забезпечити безпеку громади. Це призводить до поваги та вдячності за службу ветеранів. Інформування громадськості також має включати розуміння викликів, з якими стикаються ветерани, таких як фізичні та психологічні травми, проблеми з адаптацією на роботі та доступом до медичної допомоги. Громадськість підтримує ветеранів вимагаючи від урядів і неурядових організацій створення програм і послуг для підтримки ветеранів. Серед них - ветеранські центри, програми професійної реабілітації, психологічна підтримка та інші ініціативи. Організації громадянського суспільства відіграють важливу роль у підвищенні обізнаності громадськості та створенні суспільного запиту на підтримку ветеранів. Організації громадянського суспільства мають працювати над просвітою громадськості та впливати на уряд з метою внесення необхідних політичних змін. Культура вшанування і пам'яті ветеранів сприяє підвищенню обізнаності громадськості. Тому потрібно влаштовувати публічні заходи та святкування, оскільки вони надають внесок ветеранів у національну безпеку та свободу.

Україна оточена міжнародними партнерами та організаціями, які також сприяють реабілітації учасників бойових дій та відновленню країни за що ми безмежно вдячні. «Міжнародний контекст» Міжнародна співпраця та підтримка мають велике значення для успішної реалізації цих програм. Наші

міжнародні партнери і організації, такі як Організація Об'єднаних Націй, Європейський Союз, а також різні наднаціональні благодійні та гуманітарні організації, надають значний фінансовий, технічний і моральний підтримку для впровадження програм соціальної реабілітації та відновлення. Ця міжнародна підтримка допомагає забезпечити доступ до необхідних ресурсів, технологій та навчання для учасників конфліктів, що допомагає їм відновити свої життя та інтегруватися в суспільство. Крім того, ця співпраця сприяє покращенню загального стану безпеки та стабільності в регіоні, сприяючи досягненню миру та відновленню України.

Багато учасників конфлікту, які пережили жахливі події та втрати, стикаються з психологічними проблемами, такими як посттравматичний стресовий розлад. Гуманітарні організації намагаються надавати психологічну підтримку та консультування для відновлення психічного здоров'я. Ця підтримка включає психотерапію, групові заняття та надання інструментів для подолання стресу і травматичного досвіду. Основна мета цих програм – допомогти учасникам конфлікту подолати психологічні труднощі та підтримати процес відновлення психічного здоров'я.

Перейдем до наступної рекомендації. «Психологічний стан учасників бойових дій» в Україні є одним з найбільш важливих і тривожних аспектів гуманітарної ситуації, спричиненої збройним конфліктом на сході країни. Це вимагає особливої уваги з огляду проблеми з середини.

Апатія і тривога впливають на розвиток особистості та психологічну стійкість. Агресивна поведінка часто є реакцією на накопичений стрес, що може призвести до проблем і конфліктів у взаємодії з іншими людьми. Стрес на війні може бути сприятливою або вкрай небажаною ситуацією для деяких людей.

Серед ефективних способів подолання тривалого стресу та ПТСР – саморегуляція. Саморегуляція, проста, звична, але важлива – сміх, посмішка, гумор, думки про хороше і приємне. Подивіться на квіти в кімнаті або пейзаж за вікном, прогулятися на свіжому повітрі, позасмагати, зробити різні рухи

(потягнутися, розслабити м'язи), дихальні вправи, аутотренінг, медитацію, техніки заземлення, почитати вірші, потанцювати, зробити щось для душі, звернутися в уяві до вищої сили (Бога, Всесвіту, великих ідей); Це включає в себе своєчасну ідентифікацію та розуміння власних емоцій, застосування релаксаційних та психологічних технік, а також звернення за підтримкою до професійного психотерапевта або групи людей зі спільними переживаннями. Для вирішення цієї проблеми важливо розвивати обізнаність і психологічну культуру в суспільстві, а також забезпечити доступ до ефективних психосоціальних послуг для тих, хто потребує допомоги в саморегуляції та подоланні стресових подій.

«Публічна свідомість та вимоги суспільства» є ключовими факторами, що впливають на інтеграцію бійців в Україні. Незважаючи на передісторію конфлікту, українська громадськість активно цікавиться питаннями, пов'язаними з учасниками бойових дій. Про інформованість громадськості про їхні проблеми, потреби та труднощі значно зросла. Це посилює тиск на уряд та організації громадянського суспільства з метою надання належної підтримки та допомоги.

Важливо, щоб держава реагувала на активні вимоги своїх громадян щодо справедливого ставлення до учасників бойових дій та захисту їхніх прав. Це передбачає прийняття та реалізацію законодавчих та адміністративних ініціатив, спрямованих на забезпечення соціальної інтеграції, медичної допомоги та вирішення життєвих проблем учасників бойових дій. Важливо також забезпечити відкритий діалог з населенням шляхом залучення представників УБД до консультацій та прийняття політичних рішень, які відповідають їхнім потребам і гарантують їхні права та гідність. Такий підхід дозволить створити сприятливе соціальне середовище для учасників бойових дій та підвищити рівень довіри до влади в очах населення.

Ми маємо вжити конкретних заходів для забезпечення відкритості та підзвітності в управлінні витратами на програми інтеграції та допомоги у боротьбі з корупцією. Це включає регулярну публікацію детальних звітів про

використання коштів, проведення громадських слухань та консультацій з громадянським суспільством, а також запровадження прозорих механізмів управління витратами для забезпечення ефективного та належного використання ресурсів. Активна участь громадськості допомагає підтримувати довіру до уряду та забезпечувати ефективність програм інтеграції та підтримки.

Для отримання більшої підтримки від міжнародних гуманітарних організацій важливо, щоб Україна підтримувала з ними відкритий і конструктивний діалог, надавала інформацію про реальні потреби та використання отриманої допомоги, а також активно співпрацювала на різних рівнях для ефективного вирішення гуманітарних викликів. Ця допомога включає гуманітарну допомогу, медикаменти, житло, освіту та психологічну підтримку. За яку ми безмежно вдячні. Міжнародні партнери здійснюють дипломатичний тиск на сторону конфлікту з метою врегулювання суперечок та забезпечення дотримання міжнародних норм і прав людини. Це включає санкції, звернення до міжнародних судових органів та міжнародну медіацію, що на жаль деколи не допомагають.

Україна є стороною різних міжнародних угод і конвенцій, які зобов'язують її дотримуватися прав людини та гуманітарного права. Міжнародні партнери підтримують виконання цих зобов'язань та впровадження необхідних реформ. Україна співпрацює з різними міжнародними організаціями, зокрема з ООН, ОБСЄ та Європейським Союзом, для вирішення питань інтеграції учасників бойових дій. Ця співпраця включає обмін досвідом та найкращими практиками у сфері реінтеграції та допомоги. Міжнародні партнери надають підтримку Україні в її зусиллях з інтеграції ветеранів бойових дій. Це відбувається у формі фінансової допомоги на реалізацію інтеграційних програм, надання консультативних послуг та участі у спільних проектах.

Міжнародний контекст відіграє важливу роль в успішній інтеграції ветеранів в Україні. Співпраця з міжнародними партнерами може допомогти

покращити ситуацію та забезпечити доступ до ресурсів, експертизи та дипломатичної підтримки, необхідних для допомоги цій вразливій групі населення.

Починаючи з забезпечення доступної безоплатної, або вартісно доступної юридичної допомоги для учасників бойових дій, через те що багато з них не мають фінансову можливість. Розробити та вдосконалити законодавство, яке гарантує права учасників бойових дій та надає статус біженців і ветеранів, права людини та компенсацію за поранення. Забезпечити доступ учасників бойових дій до інформації про їхні права та процедури доступу до правової допомоги. Забезпечити підвищення кваліфікації адвокатів та інших фахівців, які надають правову допомогу учасникам бойових дій, щоб вони могли відповідати на специфічні виклики, з якими стикається ця група. Забезпечення захисту учасників бойових дій від усіх форм дискримінації та переслідування в системі правосуддя. Тісніша співпраця між державними органами, некомерційними та іншими організаціями для надання повної правової підтримки та захисту учасникам бойових дій. З огляду на ці фактори та об'єктивні дані, тема реінтеграції ветеранів бойових дій в Україні є надзвичайно актуальною та важливою для суспільства і держави в цілому. Інвестування в цю тему, дослідження та розробка реабілітаційних програм і політик є важливим аспектом забезпечення добробуту цієї вразливої групи та сприяє побудові сильнішого та більш інклюзивного суспільства.

ВИСНОВКИ

1. Доведено актуальність теми соціальної реабілітації учасників бойових дій в Україні. Обґрунтовано чому воєнні дії в Україні вимагають невідкладних заходів з соціальної реабілітації та реінтеграції учасників бойових дій у суспільство. Це не лише гуманітарний підхід, оскільки він має серйозні соціальні, економічні та політичні наслідки для всього суспільства. Дослідивши наукові роботи зв'язані з реінтеграцією учасників бойових дій ми виокремили низку аспектів, які потребують вивчення для формування системи

заходів з соціальної реабілітації УБД: учасники бойових дій піддаються сильному психічному та фізичному стресу; важкі випробування на фронті можуть призвести до посттравматичного стресового розладу (ПТСР) та інших проблем з психічним здоров'ям.

Реінтеграція має важливе значення для подолання цих проблем і повернення учасників бойових дій до нормального життя. Багато учасників бойових дій є інвалідами або непрацездатними через отримані поранення. Сприяння їхній реінтеграції означає допомогу в перекваліфікації та адаптації до нових умов життя. Таким чином, вони зможуть знову стати активними учасниками суспільства і зробити свій внесок у загальне економічне відновлення країни. Сприяння реінтеграції учасників бойових дій є ще одним стратегічно важливим кроком на шляху до миру і стабільності в регіоні. Задоволення їхніх прав і потреб є передумовою відновлення довіри в суспільстві та конструктивного діалогу між різними групами населення. Учасники бойових дій повинні відчувати підтримку і розуміння з боку суспільства, щоб уникнути почуття відокремленості та ізоляції. Забезпечення їхньої участі в різних сферах життя допомагає створити довготривалі позитивні зміни. Залучення громади має вирішальне значення для успішної реінтеграції. Суспільство має бути обізнаним і відкритим до потреб учасників бойових дій, а також готовим надати підтримку та можливості для їхнього відновлення. Інформаційні кампанії, освітні та просвітницькі програми можуть допомогти створити сприятливе середовище для реінтеграції. Таким чином, реінтеграція учасників бойових дій в Україні є не лише морально-етичним обов'язком, але й стратегічно важливим кроком на шляху до побудови сталого, гармонійного та мирного суспільства. Заходи з реінтеграції сприяють не лише відновленню окремих осіб, але й стабілізації та розвитку країни в цілому.

2. В ході вивчення правових та інституційних механізмів реалізації державної політики в галузі соціально-психологічної реабілітації бійців ми з'ясували, що це питання потребує комплексного та ретельного підходу.

Правові та інституційні механізми відіграють важливу роль у забезпеченні ефективної реабілітації військовослужбовців та інших учасників бойових дій. Правові акти, спрямовані на захист прав цієї категорії населення, є основою для розробки та реалізації відповідних програм і заходів. Невід'ємною частиною успішної реалізації державної є партнерські відносини між державними установами, громадою та міжнародними організаціями є невід'ємною частиною успішної реалізації державної політики. Тільки спільними зусиллями можна домогтися повної реабілітації учасників бойових дій і їх відновлення в суспільному житті. Адже успіх реалізації державної політики в галузі соціально-психологічної реабілітації залежить не лише від прийняття та виконання законів, а й від залучення громадськості до моніторингу та коригування, обговорення та впровадження ефективних заходів в життя бійців реальні та нові ідеї щодо вдосконалення системи соціально-психологічної реабілітації військовослужбовців.

В підсумку зазначено, що соціально-психологічної реабілітації учасників бойових дій ветеранські громадські організації, спеціалізовані центри та клініки, адміністративні органи влади, довели свою ефективність завдяки комплексному підходу до подолання післявоєнного стресу і травми. Нормативно-правове забезпечення реалізації державної політики у цій сфері сприяє створенню сприятливих умов для швидкого та повноцінного відновлення психологічного стану учасників конфлікту. Реалізація комплексу заходів та підтримка соціально-психологічних програм є запорукою адаптації та реінтеграції жертв війни до нормального життя.

3. Підсумовуючи зазначено, що досягнення у сфері соціальної реабілітації учасників бойових дій в Україні є створення та розширення мережі реабілітаційних центрів, які надають комплексну допомогу пораненим воїнам. Удосконалення законодавства та прийняття спеціальних програм, спрямованих на поліпшення соціального становища ветеранів, оскільки вони стали важливими кроками у забезпеченні їхніх прав та гідності. Розробка та впровадження інноваційних психологічних програм для ветеранів бойових дій

сприяла покращенню їхнього психічного стану та адаптації до цивільного життя. Надання ветеранам доступу до вищої освіти та професійної підготовки створює нові можливості для їхнього розвитку та успішної інтеграції в суспільство. Підтримка проектів соціального підприємництва з боку державних та неприбуткових організацій допомогла ветеранам отримати нові навички та постійний дохід. Постійна увага до потреб ветеранів та впровадження ефективних механізмів звітності допомагають забезпечити прозорість та високий рівень підзвітності в реалізації соціальних програм.

4. Згруповано проблемні аспекти сфері соціальної реабілітації учасників бойових дій в Україні. Виявилось, що існують проблеми з впровадженням цих механізмів через брак коштів, бюрократичних бар'єрів і брак кваліфікованого персоналу. У зв'язку з цим важливо вдосконалювати системи контролю якості та забезпечення якості в області соціально-психологічної реабілітації. Важливо відзначити перспективи подальшого розвитку державної політики у сфері соціально-психологічної реабілітації учасників бойових дій, зосередження уваги на освіті та підвищення обізнаності громадськості про потреби цієї групи людей. Створення умов для повної інтеграції в суспільство сприяє поліпшенню якості життя і забезпеченню стійкого відновлення після травм і стресів. Необхідно надавати підтримку не тільки самим комбатантам, але і їх сім'ям, оскільки вони переживають важкі часи і піддаються психологічному стресу. Розробка і реалізація програм підтримки сімей військовослужбовців можуть значно полегшити процес адаптації і поліпшити психологічний стан всієї родини.

5. У ході аналізу та вивчення питання реінтеграції та ресоціалізації учасників бойових дій у суспільство були надані конкретні рекомендації: індивідуальні програми підтримки, професійна перепідготовка, менторська програма, здоров'я та медична підтримка, соціальна інтеграція, формування позитивного ставлення в суспільстві, створення мережі підтримки також потрібно постійно оцінювати та покращувати програми. Ці рекомендації спрямовані на покращення цього важливого процесу. В роботі були

відображені важливі аспекти цих рекомендацій та їх значення для створення ефективної системи підтримки та досягнення мети інтеграції військовослужбовців у суспільство. Рекомендації щодо покращення реінтеграції включають, серед іншого, необхідність модернізації законодавства з метою встановлення та розвитку норм, що гарантують права та підтримку учасників бойових дій. Також було запропоновано розширити та оптимізувати програми реінтеграції з урахуванням індивідуальних потреб та особливостей кожного військовослужбовця. Що стосується реінтеграції в суспільство, то в рекомендаціях підкреслюється важливість підвищення обізнаності громадськості про проблеми та потреби ветеранів бойових дій. Зокрема, це означає розробку освітніх кампаній та публічних заходів, спрямованих на зменшення стигматизації та формування позитивного ставлення до цієї соціально важливої групи. Важливо підкреслити, що ці рекомендації повинні постійно розвиватися відповідно до змін у суспільстві та ветеранській спільноті. Лише такий гнучкий та адаптивний підхід може гарантувати ефективність майбутніх заходів. Висновки цієї роботи відображають переконання, що реалізація запропонованих рекомендацій сприятиме створенню в суспільстві більш гуманної, гармонійної та підтримуючої системи для осіб, які відслужили. Важливо також підкреслити безперервний характер цього процесу та необхідність спільної роботи всіх зацікавлених сторін для досягнення спільної мети - повної інтеграції військовослужбовців у суспільство та відновлення їхнього соціального статусу. Ці рекомендації є кроком до створення системи, яка не лише враховує потреби та проблеми учасників бойових дій, але й активно працює над створенням сприятливого середовища для їхньої повної реінтеграції в цивільне життя. Успішна реалізація цих рекомендацій потребуватиме спільних зусиль державних, громадських та міжнародних партнерів. Цей процес визначатиме якість життя ветеранів та їхній внесок у розвиток суспільства, підтверджуючи, що соціальна інтеграція та підтримка є ключем до побудови сильного та згуртованого суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алгоритм спрямування учасників АТО з відомчих госпіталів на реабілітацію в госпіталі для ветеранів війни. URL: https://kharkivoda.gov.ua/content/documents/795/79418/Attaches/algoritm_spryamuvannya_uchasnikiv_ato_z_vidomchih_gospitaliv_na_reabilitatsiyu_v_gospitali_dlya_veteraniv_viyni.pdf
2. Бриндіков Ю. Л. Соціально-психологічні складові процесу реабілітації учасників бойових дій в Україні. Актуальні дослідження в соціальній сфері: матеріали восьмої Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 17 листопада 2016 р.). Одеса: ФОП Бондаренко М.О., 2016. С. 120 – 122.
3. ВАРТОЖИТИ: Офіційний сайт. URL: <https://www.vartozhyty.com.ua/psychologicalsupportmilitary>
4. Всеукраїнська громадська організація «Всеукраїнський парламент працездатних інвалідів». URL: krinform.ua/rubric-presshall/3618857-socialna-reabilitacia-ucasnikiv-bojovih-dij-ta-civilnih-gromadan-ukraini.html
5. Втрата боєздатності в психлікарнях. URL: <https://cchr.org.ua/uk/kontuzija-psihiatr-shizofrenija-f-20>
6. Департаменти соціальної політики облдержадміністрацій: Офіційний сайт. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/8506.html>
7. Державний бюджет на підтримку ветеранів та їх сімей на 2024 рік. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/derzhavnyi-biudzheth-na-2024-rik-na-pidtrymku-veteraniv-ta-ikh-simej-peredbacheno-maizhe-14-mlrd-hrn>
8. Заклади психологічної реабілітації 2023 рік: Офіційний сайт Міністерства у справах ветеранів України. URL: <https://mva.gov.ua/ua/veteranam/likuvannya-ta-reabilitaciya/centri-z-nadannya-poslug-psihologichnoyi-reabilitaciyi/zakladi-psihologichnoyi-reabilitaciyi-2023-rik>
9. Зміни у порядку призначення виплат для ВПО: найбільш незахищені громадяни і родини у скрутні продовжать отримувати підтримку URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/zminy-u-poriadku-pryznachennia-vyplat-dlia->

vpo-naibilsh-nezakhyshcheni-hromadiany-i-rodyny-u-skruti-prodovzhat-otrymuvaty-pidtrymku

10. Комплекс заходів щодо фізичної реабілітації військовослужбовців. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/39334/Slukhenska%20R.pdf?sequence=1>

11. Міністерства оборони України: Офіційний сайт. URL: <https://www.mil.gov.ua/>

12. Міністерство внутрішніх справ України: Офіційний сайт. URL: <https://mvs.gov.ua/>

13. Міністерство у справах ветеранів України: Офіційний сайт. URL: <https://mva.gov.ua/ua>

14. Міністерство у справах ветеранів України: Офіційний сайт. Психологічна реабілітація для ветеранів. URL: <https://mva.gov.ua/ua/veteranam/likuvannya-ta-reabilitaciya/psykholohichna-reabilitatsiya-dlya-veteraniv>

15. Міністерством охорони здоров'я України: Офіційний сайт. URL: <https://moz.gov.ua/>

16. На підтримку ветеранів та їх сімей у держбюджеті на 2024 рік передбачили близько 14 мільярдів URL: <https://shpalta.media/2023/11/10/na-pidtrimku-veteraniv-ta-%D1%96x-simej-u-derzhbyudzheti-na-2024-rik-peredbachili-blizko-14-milyardiv/>

17. ООН оцінить наслідки війни в Україні. URL: <https://finclub.net/ua/news/oon-otsinyt-naslidky-viiny-v-ukraini.html>

18. Організація психологічної реабілітації в контексті діяльності медичної служби територіальної оборони збройних сил України. URL: <https://reicst.com.ua/pmtl/article/view/2023-7-02-08/2023-7-02-08>

19. Перша психологічна допомога. Алгоритм дій: методичні рекомендації. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/metodichni-rekomendaciyi-persha-psiologichna-dopomoga-algoritm-dij>

20. Платформа для оцінки свого психічного стану. URL:

<https://tseok.com.ua/>

21. Потреби ветеранів – 2023: Офіційний сайт Міністерства у справах ветеранів України. URL:<https://veteranfund.com.ua/analytics/needs-of-veterans-2023/>

22. Про внесення змін до деяких законів України щодо уточнення норм, що регулюють питання визначення категорій осіб, які визнаються ветеранами війни та членами сімей загиблих Захисників і Захисниць України, та надання їм соціальних гарантій: Закон України від 15.03.2022 № 2121-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-20#Text>

23. Про впорядкування безоплатного та пільгового відпуску лікарських засобів у разі амбулаторного лікування окремих груп населення та за певними категоріями захворювань: Постанова КМУ від 04.05.2023 №1303-98-п. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1303-98-%D0%BF#Text>

24. Про додаткові заходи щодо соціального захисту учасників антитерористичної операції: Указ Президента України від 07.10.2015 №150/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/150/2015#Text>

25. Про зайнятість населення: Закон України від 05.07.2012 № 5067-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#Text>

26. Про затвердження Змін до Інструкції про організацію санаторно-курортного лікування, медичної та медико-психологічної реабілітації у Збройних Силах України. Наказ Міноборони України від 17.07.2018 № 337. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0915-18#Text>

27. Про затвердження Інструкції про організацію санаторно-курортного лікування, медичної та медико-психологічної реабілітації у Збройних Силах України: Наказ Міноборони України від 04.11.2016 № 591. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1538-16>

28. Про затвердження Положення про Міністерство соціальної політики України: Постанова КМУ від 15.11.2023 №423. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/423-2015-%D0%BF#Text>

29. Про затвердження Положення про психологічну реабілітацію

військовослужбовців Збройних Сил України, та Державної спеціальної служби транспорту, які брали участь в антитерористичній операції, здійснювали заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях чи виконували службові (бойові) завдання в екстремальних умовах: Наказ Міноборони України від 09.12.2015 № 702 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0237-16#Text>

30. Про затвердження Порядку розроблення та виконання державних цільових програм: Постанова Кабінету Міністрів України від 31.01.2007 № 106. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/106-2007-%D0%BF#Text> Реабілітація військових та цивільних є питанням національної безпеки – експерт. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-preshall/3618857-socialna-reabilitacia-ucasnikiv-bojovih-dij-ta-civilnih-gromadan-ukraini.html>

31. Про невідкладні заходи із забезпечення державної безпеки: Указ Президента України від 14.11.2014 № 880/2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/880/2014#Text>

32. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 4 листопада 2014 року «Про невідкладні заходи із забезпечення державної безпеки»: Указ Президента України від 14.11.2014 № 880/2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/880/2014#Text>

33. Про роботу Громадської організації «Всеукраїнська громадська організація «Всеукраїнський парламент працездатних інвалідів». URL: https://vupri.at.ua/index/informacija_pro_organizaciju/0-2

34. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 20.12.1991 № 2011-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text>

35. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закон України від 22.10.1993 № 3551-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text>

36. Психологічна реабілітація: поняття, отримувачі послуг, підстави та порядок отримання URL: <https://mvs.gov.ua/uk/psixologicne-zabezpecennia-pracivnikiv-covv-npu-dpsu-dsns-dms-ngu-ta-cleniv-yix-simei/psixologicna-reabilitacia-poniattia-otrimuvaci-poslug-pidstavi-ta-poriadok-otrimannia>
37. Сальнікова О. Ф., Кушнір В. О., Процин І. В. Цивільно-військове співробітництво за стандартами НАТО: навч. посіб. Київ : НУОУ ім. Івана Черняхівського, 2015. 87 с. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1459>
38. Семигіна Т., Коришова Г., Іванова О. Інформування населення про соціальні та реабілітаційні послуги: проект ПРООН «Підтримка реформи соціального сектору в Україні». Київ: К.І.С., 2013. 104 с. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/95f68238-bd16-4b6e-9407-fb6bbb9b1897/content>
39. Семьоркіна О. М. Характеристика громадських формувань як інститутів громадянського суспільства. URL: minjust.gov.ua
40. Сімейна адаптація учасника бойових дій в умовах мирного життя. URL: <http://habitus.od.ua/journals/2021/27-2021/38.pdf>
41. Служба психосоціальної підтримки сімей військовослужбовців: Офіційний сайт. URL: <https://www.pidtrymka.in.ua/>
42. Соціальна реабілітація учасників бойових дій та цивільних громадян України. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=-sXphlhRjiM&t=9s>
43. Соціально-психологічна реабілітація учасників бойових дій. URL: https://www.researchgate.net/publication/324592981_SOCIALNO-PSIHOLOGICNA_REABILITACIA_UCASNIKIV_VOJOVIN_DIJ
44. СТЕНОГРАМА «Соціальний захист, надання окремих статусів Захисникам/Захисницям України та членам їх сімей» 29 березня 2023 року URL: https://komspir.rada.gov.ua/news/diyal_kom/stenogr/75886.html
45. Сторожук Н. А., Мась Н. М., Покотило В. В. Сучасний стан системи психологічної реабілітації учасників антитерористичної операції. Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. 2016. № 1. С. 34-38. URL: <http://psyj.udpu.edu.ua/article/view/195935>

46. Теорія та практика реабілітації військовослужбовців учасників бойових дій в системі соціальних служб. URL: https://tnpu.edu.ua/naukova-robota/documents-download/d-58-053-03/Dis_Bryndikov.pdf
47. УКРФОРМ: Офіційни сайт. URL: <https://www.ukrinform.ua/>
48. Уряд запускає програми та стратегії з новим підходом до ветеранської політики. <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3689567-urad-zapuskae-programi-ta-strategii-z-novim-pidhodom-do-veteranskoj-politiki-smigal.html>
49. Уряд запускає програми та стратегії з новим підходом до ветеранської політики. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3689567-urad-zapuskae-programi-ta-strategii-z-novim-pidhodom-do-veteranskoj-politiki-smigal.html>
50. Центр психічного здоров'я та реабілітації «Лісова поляна» МОЗ України: Фейсбук сторінка URL: <https://www.facebook.com/ForestGladeHosp>
51. Червоний Хрест України надав психосоціальну підтримку майже півмільйона громадян – керівниця департаменту реабілітації ТЧХУ. URL: <https://interfax.com.ua/news/press-conference/940320.html>
52. Political factor of the labor market and employment shadowing / K.V.Dubuch // Virtus: Scientific Journal / Editor in-Chief M. A. Zhurba. Canada February, issue 20, 2018. P. 147 – 153. URL: [https://www.dnu.dp.ua/docs/ndc/2023/materiali%20konf/4_%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20\(2\).pdf](https://www.dnu.dp.ua/docs/ndc/2023/materiali%20konf/4_%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20(2).pdf)
53. Superhumans: Офіційний сайт. URL: <https://superhumans.com/>
54. UNBROKEN: Офіційний сайт. URL: <https://unbroken.org.ua/ua/fund>
55. Veteran Hub: Офіційний сайт. URL: <https://veteranhub.com.ua/>